

Włochy wobec idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej

Stefan Bielański

Centrum Europejskie Natolin
Warszawa • 2004

Spis treści

I. Wstęp	3
II. Tło historyczne	5
1. Podział Europy po II wojnie światowej	5
2. Projekty powołania Europejskiej Wspólnoty Obronnej (1950–1954)	7
2.1. Plan Plevena (1950-1951)	7
2.2. Konferencja Paryska	7
2.3. Upadek idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej (1954)	9
III. Włochy wobec idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej w kontekście materiałów z Fondo Ivan Matteo Lombardo (Archiwum Wspólnot Europejskich we Florencji)	11
1. Stanowisko Włoch w negocjacjach dotyczących powołania Europejskiej Wspólnoty Obronnej	11
1.1. Polityka zagraniczna Włoch w okresie bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej ..	11
1.2. Stanowisko rządów oraz włoskich sił politycznych wobec powołania i upadku idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej.....	12
IV. Zakończenie: znaczenie idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej w polityce Włoch w okresie zimnej wojny oraz wpływ tej idei na współczesne działania na rzecz wspólnej polityki obronnej Unii Europejskiej.	18
1. Włochy wobec zagadnień bezpieczeństwa europejskiego i Sojuszu Atlantyckiego na podstawie materiałów zebranych przez Ivana Matteo Lombardo	18
2. Tradycje wspólnych działań w zakresie polityki obronnej a współczesne działania na rzecz Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem stanowiska Włoch	22
Bibliografia	24

Table of contents:

I. Introduction	30
II. Historical background.....	32
1. Division of Europe following the Second World War	32
2. Projects concerning the establishment of the European Defence Community (1950–1954)....	34
2.1. Pleven Plan (1950–1951)	34
2.2. The Paris Conference	35
2.3. The failure of the European Defence Community (1954)	36
III. Italy and the Concept of the European Defence Community in Light of the Fondo Ivan Matteo Lombardo Materials (Archives of the European Communities in Florence).....	39
1. Italy's position in the negotiations concerning the establishment of the European Defence Community	39
1.1. Italian foreign policy in the immediate post-war period	39
1.2. The position of the Italian governments and political powers with reference to the establishment and failure of the European Defence Community	40
IV. Conclusions: The Importance of the European Defence Community Concept for Italy's Policy in the Cold War Period and the Influence of this Concept on Present-Day Activities Supporting the EU Common Defence Policy	46
1. Italy vis-a-vis European security issues and North Atlantic Treaty Organisation, based on the materials collected by Ivan Matteo Lombardo	46
2. Traditions of common defence policy activities and present-day activities aimed at the establishment of the Common Defence and Security Policy of the European Union, in particular in view of Italy's position in this respect	50
Bibliography	52

I. Wstęp

Niniejsze opracowanie jest efektem kwerendy archiwalnej przeprowadzonej w Archiwum Wspólnot Europejskich we Florencji w ramach programu badawczego realizowanego na podstawie umowy z Fundacją Centrum Europejskie Natolin w Europejskim Instytucie Uniwersyteckim we Florencji od lipca do sierpnia 2004 r.

Zasadniczym celem tych badań było opracowanie zagadnienia z zakresu dziejów stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa europejskiego, w szczególności zaś prezentacja problematyki dotyczącej stosunku Włoch do idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej z lat 1952–1954.

Punktem wyjścia do realizacji wyżej zarysowanych badań było zapoznanie się, a następnie wykorzystanie zbioru dokumentów z *Fondo Ivan Matteo Lombardo* znajdujących się w zasobach *Archives Historiques des Communautés Européennes*. Zbiór ten zawiera dokumenty, które zebrał Ivan Matteo Lombardo (1902–1980), włoski polityk, odgrywający istotną rolę w okresie bezpośrednio powojennym, działający aktywnie we włoskim ruchu socjaldemokratycznym, będący jednak lojalnym współpracownikiem chadeckiego premiera Włoch Alcide De Gasperiego. W latach 1951–1952 Ivan Matteo Lombardo był szefem włoskiej delegacji na Konferencję Paryską, w trakcie której negocjowano powołanie Europejskiej Wspólnoty Obronnej, natomiast w okresie późniejszym – aż do końca swej aktywności publicznej – działał na rzecz propagowania we Włoszech idei euroatlantyckich.¹

W niniejszym opracowaniu wykorzystano dokumenty z *Fondo Ivan Matteo Lombardo* pochodzące nie tylko z lat 1952–1954, ale także z lat późniejszych, kiedy wspomniany wyżej włoski polityk bezpośrednio odwoływał się do okoliczności związanych z negocjacjami w Paryżu oraz konsekwencjami upadku idei powołania Europejskiej Wspólnoty Obronnej.²

¹ Institut Universitaire Européen. Archives Historiques des Communautés Européennes, Florence, 1999, str. 2: „Le fonds a été conservé initialement puis cédé aux AHCE en vertu d’un contrat de dépôt signé en juillet 1999 par la fondation «Luciano Bolis» de Turin représentée par son président le Prof. Sergio Pistone. Les documents illustrent les activités du déposant à l’exception de celles concernant la période de la clandestinité et de la Résistance. On trouvera dans le fonds les notes prises par Lombardo au cours de ses missions diplomatiques et de ses voyages ainsi que des témoignages concernant les négociations et les travaux pour l’établissement de la Communauté européenne de Défense (CED) auxquels Lombardo a pris part en tant que Chef de la délégation italienne à la Conférence de Paris. Un autre groupe de dossiers rassemble la documentation recueillie, qui est complétée par une très riche collection de textes, de discours et d’interviews de Lombardo. Le classement du fonds a été effectué par Andrea Becherucci et Gherardo Bonini. Le fonds a fait l’objet d’une reconstitution thématique des dossiers. Le fonds Lombardo a été déposé aux AHCE à la suite d’un contrat de dépôt signé en juillet 1999”.

W pierwszej części pracy zostało przedstawione tło historyczne idei powołania Europejskiej Wspólnoty Obronnej w okresie od zakończenia II wojny światowej do połowy lat 50. XX wieku. W części zasadniczej natomiast ukazana została postać Włoch (oficjalnie stanowisko rządu, ale także różnych środowisk politycznych) wobec idei EWO. W zakończeniu autor podjął próbę określenia znaczenia idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej w okresie „zimnej wojny” oraz jej wpływu na współczesne działania na rzecz wspólnej polityki obronnej Unii Europejskiej.

² Fondo Ivan Matteo Lombardo: IML.A. Mandat officiels (1946–1954). 37 dossiers: Lombardo a été chargé de représenter l’Italie à la Conférence de la paix à Paris en 1946 ainsi qu’aux négociations économiques et financières entre l’Italie et les Etats-Unis. Après ces expériences, il fut nommé deux fois ministre avec des portefeuilles dans les domaines économiques et commerciaux. A partir de 1951 il fut désigné à la Conférence de Paris pour l’établissement de la Communauté européenne de Défense (CED) en tant que Chef de la délégation italienne. Dans ce sous-fonds figurent de la correspondance, des rapports, des mémorandum ainsi que les textes préparatoires des accords et ceux établis en forme définitive.”

Ibidem, str. 3; IML.A-01-Missions diplomatiques: 1946–1950, 9 dossiers: „Au sein de cette série figure la correspondance, les notes, les mémorandum et les rapports ainsi que les textes des traités qui ont lié l’Italie au bloc atlantique à travers les négociations des premiers accords de «partnership» avec les Etats-Unis”.

Ibidem, str. 3–4; IML.A-03-Communauté européenne de Défense (CED) 1945–1954: 25 dossiers; IML.B-Activités en marge des fonction officielles 1945–1974, 45 dossiers: „Lombardo, au cours de sa carrière, a entrepris des voyages durant lesquels il a rencontré diverses personnalités de la politique et de l’économie. Son activité de conférencier et de publiciste porta sur les thèmes du progrès technologique, de la défense du choix atlantique et sur le «péril communiste» sur lequel il a rassemblé au fil des années une grande quantité de documents. Dans ce sous-fonds on trouvera des rapports, des notes, des mémorandum ainsi que des textes imprimés portants sur les thèmes précités”.

Ibidem, str. 10–17. Należy też zwrócić uwagę na pisma polityczne Lombardo zachowane w: IML.B-02-Ecrits 1945–1974, 30 dossiers oraz ML.B-03-Publications imprimées 1946–1971, 9 dossiers.

Materiały archiwalne znajdujące się w Fondo Ivan Matteo Lombardo – a dotyczące rekonstrukcji procesu negocjacyjnego w trakcie Konferencji Paryskiej (lata 1951–1952) wykorzystwała szeroko Daniela Preda; w szczególności autorka ta odwołała się do zespołu Communauté européenne de Défense (CED) 1945–1954; por: D. Preda, *Storia di una speranza. La battaglia per la CED e la Federazione Europea nelle carte della Delegazione italiana (1950–1952)*, Jaca Book, Milano, 1990, str., 9–10; należy dodać, iż autorka przytoczonego tu opracowania korzystała ze źródeł archiwalnych zachowanych w Fondo Ivan Matteo Lombardo, gdy znajdowały się one w archiwum Fondazione Europea Luciano Bolis w Turynie, przyp. 120, str. 54.

Materiały archiwalne z AHCE zostały też w szerszym zakresie wykorzystane przez autora niniejszego opracowania w książce zatytułowanej *Koncepcje Europejskiej Wspólnoty Obronnej we włoskiej myśli politycznej lat 50-tych i 60-tych XX wieku* (Kraków, Wydawnictwo UJ – książka złożona do druku).

II. Tło historyczne

1. Podział Europy po II wojnie światowej

Na podział Europy po II wojnie światowej bezpośrednio wpłynęły takie wydarzenia, jak: proklamowanie doktryny Trumana (1947), wojna domowa w Grecji (1946–1949) oraz prezentacja planu Marshalla (1947), ale przede wszystkim sformalizowanie (w 1948 r.) dominacji Związku Sowieckiego w krajach satelickich Europy Środkowej i Wschodniej. Jerzy Holzer zauważa, iż w tym kontekście: „(...) Jalta wprowadzała porządek europejski metodami bezprecedensowymi. Jednemu ze zwycięskich mocarstw podporządkowana została nie tylko część Niemiec, nie tylko ich pokonani sojusznicy ze wschodniej Europy, ale także, wbrew ich woli, dwa kraje formalnie należące do grona zwycięzców – Czechosłowacja i Polska”.³ Ten sam autor stwierdza też: „W konfrontacji między mocarstwami, które jeszcze niedawno były sprzymierzeńcami, nie szło tylko o interesy polityczne i gospodarcze. Obie strony odwoływały się do ideologii, obie usiłowały dekorować argumenty ideologiczne wartościami moralnymi”.⁴

Pisząc o przesłankach procesów integracji europejskiej, Erhard Cziomer dostrzega decydujące znaczenie, jakie dla scalenia polityczno-militarnego Europy Zachodniej miały, z jednej strony, polityka USA, z drugiej zaś potencjalne zagrożenie ze strony ZSRR. Z kolei włoski autor Sergio Romano podkreśla ambiwalentność polityki amerykańskiej wobec Europy w pierwszych latach powojennych; w tym kontekście pisze Romano, iż „doktryna Trumana” była „głośnym powrotem USA do polityki europejskiej”.⁵ W dziedzinie polityki obronnej konsekwencją ideologicznego podziału Europy były takie inicjatywy, jak: Traktat Brukselski (podpisany 17 marca 1948 r.) oraz Pakt Unii Zachodniej. Istotnym krokiem naprzód w praktycznej realizacji sojuszu USA z demokratycznymi krajami Europy Zachodniej było podpisanie Traktatu Waszyngtońskiego, powołującego Pakt Północnoatlantycki (4 kwietnia 1949 r.).

W tym kontekście warto przytoczyć refleksję Lubomira W. Zyblikiewicza na temat głębszych podstaw wspólnoty euroatlantyckiej, która miała powstać „po odkryciach geograficznych na przełomie wieków XV i XVI oraz dzięki zamorskiej ekspansji najpierw Hiszpanii i Portugalii, a następnie Holandii, Anglii i Francji. (...) Powstała również cywilizacja o korzeniach kulturowych w świecie śródziemnomorskim

³ J. Holzer, *Dwa stulecia Polski i Europy. Teksty pisane w różnych porach wieku*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, 2004, str. 10.

⁴ *Ibidem*, str. 278.

⁵ E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków, 2000, str. 248; S. Romano, *Cinquant'anni di storia mondiale. La pace e la guerra da Jalta ai giorni nostri*, Longanesi, Milano, 1996, str. 29–30.

(...), wzbogacona dorobkiem liberalizmu politycznego i gospodarczego, stopniowym rozwojem demokracji przedstawicielskiej, racjonalizmem i empiryzmem badań naukowych oraz szybkim postępowaniem technicznym, podnoszącym poziom warunków materialnych życia”.⁶

Należy podkreślić, że zagadnienia związane z problematyką bezpieczeństwa międzynarodowego obecne były od samego początku w realizowanych w latach 50. działaniach na rzecz integracji europejskiej. Plan Schumana (z 9 maja 1950 r.) opierał się przecież na trzech podstawowych elementach, którymi miały być: bezpieczeństwo – równość – pojednanie. Dla funkcjonowania tworzących się struktur europejskich istotne znaczenie miało też współlistnienie, niekiedy bardzo polemiczne, teorii liberalnych, federalistycznych i funkcjonalistycznych. Zdaniem Erharda Cziomera, „wymienione wyżej teorie integracyjne, jak również założenia metodologiczne szkoły realistycznej oraz nauki o zarządzaniu, stworzyły teoretyczne podstawy powstawania oraz rozwoju integracji europejskiej”.⁷

Przypominając założenia teoretyczne procesów integracji europejskiej, nie można jednak nie uwzględnić kontekstu historycznego, szczególnie zaś wydarzeń, których kumulacja powodowała zaostrzenie konfliktów na linii Wschód-Zachód. Oto w roku 1947 fiaskiem zakończyła się konferencja moskiewska w kwestii niemieckiej; utworzony został natomiast Kominform – koalicja partii komunistycznych z całego świata; w 1948 r. doszło do przewrotu w Pradze (25 lutego) zapewniającego pełnię władzy dla komunistów w Czechosłowacji; w czerwcu tego samego roku miała miejsce blokada Berlina, będąca wstępem do definitywnego podziału Niemiec. Na rok 1949 przypadło wspomniane już powstanie Paktu Atlantyckiego (4 kwietnia). W tym samym roku jednak istotnym wydarzeniem, mającym duże znaczenie dla poczucia zagrożenia Europy Zachodniej, stało się ogłoszenie posiadania przez ZSRR broni atomowej. Wszystko to kształtowało klimat tzw. zimnej wojny i także w tym kontekście należy widzieć starania, jakie czyniły w 1950 r. mocarstwa zachodnie, zwłaszcza USA, które chciały włączenia Republiki Federalnej Niemiec jako pełnoprawnego członka wspólnoty międzynarodowej, także z udziałem Niemiec w polityce obronnej Zachodu.

Zdaniem Pascala Fontaine’a nadrzędna misja opracowania propozycji ponownego włączenia federalnych Niemiec do kontynentalnej orkiestry została powierzona francuskiemu ministrowi spraw zagranicznych Robertowi Schumanowi, wspomaganemu przez Jeana Monneta. We wspomnianej Deklaracji z 9 maja 1950 r. Robert Schuman odnosił się także do zagadnień bezpieczeństwa europejskiego, stwierdzając: „Nie było Europy, mieliśmy wojnę”, a także iż: „Europa nie powstanie od razu, ani w całości: będzie powstawała przez konkretne realizacje, tworząc najpierw rzeczywistą solidarność. Zgromadzenie narodów europejskich wymaga, by usunięta została odwieczna wrogość Francji i Niemiec (...)”.⁸ Traktat założycielski Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (czyli Traktat Paryski) podpisany został 18 kwietnia 1951 r.

⁶ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *op. cit.*, str. 267.

⁷ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *op. cit.*, str. 247–248.

⁸ *Deklaracja z 9 maja 1950 roku*, w: P. Fontaine, *Nowa idea dla Europy. Deklaracja Schumana – 1995–2000*, Gliwice, 2000, str. 36 oraz P. Fontanie, *op. cit.*, str. 11.

i ratyfikowany 10 sierpnia 1952 r. W efekcie to właśnie Europejska Wspólnota Węgla i Stali stała się „kamieniem węgielnym europejskich placów budowy”.⁹

2. Projekty powołania Europejskiej Wspólnoty Obronnej (1950–1954)

2.1. Plan Plevena (1950-1951)

Projekt wspólnej obrony europejskiej został oficjalnie zgłoszony 24 października 1950 r. przez premiera René Plevena na forum francuskiego Zgromadzenia Narodowego i niewątpliwie wyrażał podejście w sprawach europejskich zgodne z ideami proponowanymi na początku lat 50. przez Jeana Monneta, z którymi jednakże nie zgadzało się także wielu polityków francuskich, akceptujących to podejście w odniesieniu do EWWiS, ale będących przeciwnikami osłabienia narodowych możliwości obronnych. Zdaniem Józefa Kukulki, „Celem planu Plevena było zapobieżenie utworzeniu niemieckiej armii narodowej, przy jednoczesnym wykorzystaniu – zgodnie z intencjami amerykańskimi – potencjału wojskowego RFN”.¹⁰ Włoska badaczka, Maria Grazia Melchionni, całą kwestię sytuuje natomiast w szerszym kontekście: wejścia w posiadanie broni atomowej przez ZSRR oraz zamierzeń amerykańskich przesunięcia „obronnej linii Zachodu na wschód tak daleko jak byłoby to możliwe”; nie zapomina też Melchionni o toczącej się wojnie w Korei. Te wszystkie czynniki sprawiały, iż coraz pilniejsza wydawała się konieczność „wzmocnienia obrony europejskiej”.¹¹ Nic więc dziwnego, iż punktem wyjścia do idei obrony europejskiej było w dużej mierze stanowisko amerykańskie wyrażone na konferencji szefów dyplomacji w Nowym Jorku we wrześniu 1950 r., na której Amerykanie „wezwali do utworzenia zjednoczonych sił zbrojnych z międzynarodowym sztabem generalnym i z włączonymi do tych wojsk oddziałami niemieckimi”.¹²

Kontekst niemiecki, a zwłaszcza remilitaryzacji Niemiec, był bardzo istotny, ale też trudno sprowadzać ideę Europejskiej Wspólnoty Obronnej wyłącznie do odpowiedzi na rozwiązanie tego jakże złożonego zagadnienia, zwłaszcza że projekt, choć cieszył się poparciem ze strony USA, wywoływał wątpliwości i opory w gremiach kierowniczych innych państw Europy Zachodniej. Szczególnie odnosiło się to do Wielkiej Brytanii.¹³

2.2. Konferencja Paryska

W styczniu 1951 r. wizytę w krajach Europy Zachodniej złożył gen. Dwight Eisenhower; a 24 stycznia 1951 r. ogłoszone zostało oficjalnie zwołanie konferencji w Paryżu w celu przedyskutowania zagadnienia utworzenia wspólnych europejskich

⁹ *Ibidem*, str. 20.

¹⁰ J. Kukulka, *op. cit.*, str. 73.

¹¹ M.G. Melchionni, *Europa unita sogno dei saggi*, Marsilio Editori, Venezia, 2001, str. 269.

¹² *Ibidem*, str. 269.

¹³ *Historia Europy* pod red. Antoniego Mączaka, Ossolineum, Wrocław, 2002, s. 765.

sil zbrojnych. Zaproszenia do udziału w konferencji wystosowano do europejskich państw-sygnatariuszy NATO oraz do RFN, a także USA i Kanady, tych ostatnich w roli obserwatorów.

Obrady Konferencji Paryskiej, poświęconej utworzeniu wspólnej „armii europejskiej”, toczyły się od 15 lutego 1951 r. Warto odnotować, że w momencie gdy otwierano Konferencję Paryską, francuscy komuniści zorganizowali manifestację protestacyjną, w trakcie której starali się wykazać, iż jej celem jest „militaryzacja Niemiec”. Negocjatorzy pracowali w ramach czterech komitetów: kierowniczego, wojskowego, polityczno-instytucjonalnego oraz finansowego. Pracami konferencji kierował ambasador Herve Alphand. Ze strony Włoch w pierwszych miesiącach negocjacji uczestniczyła delegacja pod kierownictwem Paolo Emilio Tavianiego; w październiku 1951 r. zastąpił go Ivan Matteo Lombardo.

Prowizoryczny raport, który miał być przedstawiony zainteresowanym rządowi, a który zawierał efekty pierwszej fazy Konferencji Paryskiej, był gotowy do 24 lipca 1951 r. Państwa uczestniczące w konferencji były zgodne co do takich zagadnień jak, poddanie połączonych sił zbrojnych pod kontrolę wspólnych instytucji ponadnarodowych, niedyskryminowania żadnego z państw członkowskich, ścisłej współpracy z NATO oraz charakteru defensywnego i pokojowego nowej organizacji. Śladem powstającej Wspólnoty Węgla i Stali instytucje, które miały pełnić funkcje kierownicze i kontrolne, to: Wysoka Władza, Rada Ministrów, Zgromadzenie oraz Trybunał Sprawiedliwości.¹⁴

2 sierpnia 1951 r. zaaprobowana nota dotycząca statusu prawnego Europejskiej Wspólnoty Obronnej, a 10 sierpnia Komitet Prawny zaakceptował teksty projektu traktatu oraz konwencji przygotowane przez sekretariat na podstawie pracy wykonanej przez komitety techniczne już po ogłoszeniu *Rapport Interimaire*.¹⁵

Na początku września 1951 r. Holandia przekazała opinię krytyczną o projekcie w takiej formie, w jakiej został on przedstawiony przez delegację francuską. W opinii tej zwracano uwagę na wysokie koszty nowej organizacji, na niekompatybilność zasady wspólnego budżetu z ustawami konstytucyjnymi państw członkowskich oraz na możliwe dublowanie zadań Paktu Północnoatlantyckiego. Holandia proponowała natomiast utworzenie zintegrowanych sił europejskich na poziomie korpusu, ale także utrzymanie kontroli ze strony poszczególnych państw nad swoimi kontyngentami. W odniesieniu do tych zastrzeżeń stanowisko włoskie było ambiwalentne, natomiast delegacje belgijska, francuska i niemiecka pragnęły utrzymać *Rapport Interimaire* jako podstawę prac Konferencji Paryskiej.¹⁶

Kwestie sporne próbowano rozwiązać w trakcie spotkań dyplomatycznych, takich jak konferencja ministrów spraw zagranicznych USA, Wielkiej Brytanii i Francji (10 września 1951 r.), jak i w trakcie Rady Atlantyckiej w Ottawie (15–20 września 1951 r.). W październiku nastąpiła zmiana stanowiska rządu włoskiego, prezentującego w złożonym 9 października *Aide-memoire* koncepcję o charakterze federalistycznym. Stanowisko to spotkało się z życzliwym przyjęciem przez delegację

¹⁴ D. Preda, *op. cit.*, str. 91

¹⁵ *Ibidem*, str. 103–104.

¹⁶ *Ibidem*, str. 108–109.

niemiecką, a także przez oficjalne czynniki amerykańskie.¹⁷ Nieufność wobec propozycji włoskiej wykazywali politycy francuscy (z wyjątkiem Jeana Monneta i Roberta Schumana); w efekcie – jak pisze Daniela Preda – w trakcie dalszych obrad Konferencji Paryskiej „Włochy musiały prowadzić swoją walkę w dużym stopniu izolowane”.¹⁸

Ważne negocjacje – dotyczące nie tylko kwestii utworzenia armii europejskiej, ale przede wszystkim instytucji, które pozwoliłyby na realizację projektu Wspólnoty Politycznej – toczono 10 grudnia 1951 r. na zgromadzeniu konsultacyjnym Rady Europy i 11 grudnia na konferencji w Strasburgu ministrów spraw zagranicznych „szóstki”, a zatem krajów tworzących pierwsze struktury europejskie. W negocjacjach tych główną rolę odegrali Konrad Adenauer, Robert Schuman oraz Alcide De Gasperi. We włoskiej literaturze przedmiotu podkreśla się rolę dyplomacji włoskiej, zwłaszcza samego De Gasperiego.¹⁹

W dniach 20–25 lutego 1952 r. obradowała Rada Atlantycka, która zebrała się w Lizbonie w celu przeanalizowania redakcji wstępnej projektu traktatu Europejskiej Wspólnoty Obronnej. Po obradach Rady Atlantyckiej do kontrakcji przystąpił ZSRR, który chcąc zahamować prace nad EWO, zwrócił się z propozycją wznowienia negocjacji na temat traktatu pokojowego z Niemcami. Ze strony zachodniej nadeszła w marcu kontrpropozycja, której z kolei ZSRR z przyczyn ideologicznych i geopolitycznych nie chciał zaakceptować: a mianowicie przeprowadzenia wolnych wyborów na terenie całych Niemiec i pod kontrolą ONZ. W marcu i kwietniu 1952 r. prace Konferencji zostały zintensyfikowane – także dzięki wpływom USA – a do podpisania traktatu doszło w Paryżu 27 maja 1952 r.

2.3. Upadek idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej (1954)

Europejska Wspólnota Obronna miała być tak jak Europejska Wspólnota Węgla i Stali wspólnotą ponadnarodową, ze wspólnymi instytucjami, siłami zbrojnymi oraz budżetem; miała, tak jak EWWiS, obowiązywać przez 50 lat; od strony wojskowej natomiast działałaby w ścisłej współpracy z NATO. Europejskie Siły Zbrojne miały się składać z 40 dywizji (po 13000 żołnierzy w „mundurach europejskich”). Zdaniem M. G. Melchionni EWO, w odróżnieniu od EWWiS, wyrażała zamiar połączenia teorii funkcjonalistycznej z teorią konstytucjonalistyczną.²⁰

Twórcy projektu Europejskiej Wspólnoty Obronnej proponowali równocześnie powołanie Europejskiej Wspólnoty Politycznej (EWP), co zresztą było przewidziane w traktacie o EWO. Idea ta forsowana była przez polityków reprezentujących idee federalizmu europejskiego (Henri Spaak, Jean Monnet, Altiero Spinelli). W przypadku realizacji idei wspólnoty politycznej przewidywano utworzenie dwuizbowego Parlamentu, Europejskiej Rady Wykonawczej odpowiedzialnej przed Parlamentem,

¹⁷ *Ibidem*, str. 125–126.

¹⁸ *Ibidem*, str. 129.

¹⁹ *Ibidem*, str. 180.

²⁰ M.G. Melchionni, *op. cit.*, str. 280.

Trybunału Sprawiedliwości oraz Rady Ekonomiczno-Społecznej o uprawnieniach doradczych. Projekt EWP upadł wraz z fiaskiem ratyfikacji EWO.²¹

Zdaniem M. G. Melchionni upadek idei EWO poprzedzały „trzy śmierci”: w styczniu 1953 r. Georges Bidault zastąpił Roberta Schumana, co oznaczało nie tylko śmierć polityczną tego ostatniego, ale także stanowiło poważną stratę dla twórców konstrukcji europejskiej z początku lat 50. 5 marca tego samego roku zmarł Józef Stalin, co wpłynęło m.in. na zmniejszenie się solidarności zachodniej wspartej obawą przed inwazją z komunistycznego Wschodu, i wreszcie w czerwcu 1953 r. po porażce politycznej z życia publicznego wycofał się jeden z głównych zwolenników EWO w Europie Zachodniej, a mianowicie premier Włoch, Alcide De Gasperi.

W polskiej literaturze przedmiotu przyjmuje się, iż na upadek idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej istotny wpływ miał jej związek z kwestią remilitaryzacji Niemiec, a zwłaszcza z obawą niektórych krajów – także z Europy Zachodniej – co do instrumentalnego w tej sprawie potraktowania zagadnienia utworzenia armii europejskiej.²² We włoskiej literaturze przedmiotu zwraca się natomiast uwagę na znaczenie całokształtu polityki francuskiej. Dlatego zagadnienie ratyfikacji EWO rozpatrywane jest nie tylko w nie negowanym przez włoskich badaczy kontekście remilitaryzacji Niemiec, ale także w świetle francuskich uwarunkowań politycznych. M. G. Melchionni przytacza opinię, iż do upadku idei EWO przyczyniło się opóźnienie poddania tego projektu pod ratyfikację przez Schumana jeszcze w roku 1952 – gdy tymczasem nastąpiła już jego ratyfikacja w RFN i w państwach Beneluksu. Co bardziej znaczące, „w Paryżu zwolennicy EWO i jej przeciwnicy rozpoczęli konfrontację w trakcie publicznych manifestacji, jak i za pośrednictwem publicystyki, powodując napięcie ideologiczne i emocjonalne podobne wręcz do tego, jakim był w końcu XIX wieku *affaire Dreyfus*, co doprowadziło do podziałów w kraju, w partiach, salonach, a nawet w rodzinach”. Melchionni wskazuje na znaczenie sytuacji międzynarodowej (zawieszenie broni w Korei i początek negocjacji w Genewie na temat Indochin), ale przede wszystkim na rolę w tej mierze francuskiego premiera i szefa dyplomacji Pierre’a Mendesa-France’a, który przejął rządy latem 1954 r.²³ Po upadku prób osiągnięcia porozumienia rząd francuski poddał traktat procedurze ratyfikacji w debacie parlamentarnej i w rezultacie Zgromadzenie Narodowe 30 sierpnia 1954 r. odrzuciło ratyfikację stosunkiem głosów 319:264.

Upadek idei EWO miał duże znaczenie również dla zahamowania wpływów federalizmu europejskiego. Należy jednak zauważyć, w ślad za Danielą Predą, że wbrew obawom jednego z liderów ruchu federalistycznego, Altiero Spinello, układ o EWO nie został ratyfikowany i nie spowodowało to „ani ruiny, ani też dezintegracji Europy; co więcej, nie doprowadziło w części zachodniej kontynentu do odrodzenia się idei nacjonalistycznych”, a „marsz ku europejskiej demokracji federalnej szybko został podjęty na nowo”.²⁴

²¹ Por.: D. Preda, *Sulla soglia dell'Unione. La vicenda della Comunità politica europea 1952–1954*, Jaca Book, Milano, 1994.

²² J. Kukułka, *op. cit.*, str. 74; E.Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *op. cit.*, str. 272; *Historia Europy...*, str. 765. R.Kuźniar, *Europejska strategia bezpieczeństwa*, „Polska w Europie”, 2 (46), 2004, str. 11.

²³ M.G. Melchionni, *op. cit.*, str. 283–284

²⁴ D. Preda, *op. cit.*, str. 258.

III. Włochy wobec idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej w kontekście materiałów z *Fondo Ivan Matteo Lombardo* (Archiwum Wspólnot Europejskich we Florencji)

1. Stanowisko Włoch w negocjacjach dotyczących powołania Europejskiej Wspólnoty Obronnej

1.1. Polityka zagraniczna Włoch w okresie bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej

Bezpośrednio po wojnie na politykę zagraniczną Włoch decydująco wpływała postawa przywódcy chadecji Alcide De Gasperiego, który przeorientował ją na dwóch najistotniejszych płaszczyznach: ścisłej współpracy ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej oraz aktywnego udziału w realizacji projektów integracji europejskiej.

Istotnym sygnałem wzmocnienia opcji prozachodniej i proamerykańskiej było zerwanie przez De Gasperiego współpracy z komunistami (luty 1947), co nastąpiło wkrótce po znaczącej wizycie włoskiego premiera w Waszyngtonie. Innym ważnym elementem włoskiej polityki zagranicznej pod koniec lat 40. oraz na początku lat 50. było uzyskanie przez rząd w Rzymie korzystnych dla Włoch postanowień w projektowanym traktacie pokojowym. Traktat ten został zawarty 10 lutego 1947 r. i choć jego decyzje nie były obciążające dla samych Włoch, rząd De Gasperiego szybko podjął działania na rzecz rewizji traktatu; i jak trafnie zauważa Krzysztof Szczepanik, „decydujące znaczenie (...) od końca lat czterdziestych do czasów współczesnych [lata 80. XX w.], miały orientacje atlantycka i zachodnioeuropejska. One też determinowały całokształt włoskich poczynań na arenie międzynarodowej (...)”.²⁵

Również autor „Historii Włoch”, Józef A. Gierowski podkreśla znaczenie poparcia amerykańskiego dla włoskich sfer rządowych w pierwszych latach powojennych, co sprawiało, że: „w pogłębiającym się konflikcie między dwoma supermocarstwami, który przyczyniał się do podziału Europy, Włochy zaczęły się przechylać na stronę amerykańską”.²⁶

Wspomniana wyżej orientacja włoska w polityce zagranicznej nie była naturalnie akceptowana przez największą siłę opozycyjną – prosowiecką partię komunistyczną. Występowały też tendencje neutralistyczne, reprezentowane zwłaszcza przez przy-

²⁵ *Ibidem*, str. 16.

²⁶ J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, Ossolineum, Wrocław, 1999, str. 558.

wódcę socjalistów Pietro Nenniego. Niemniej – jak podkreśla Sergio Romano – „pomiędzy dwoma obozami, na jakie podzieliła się Europa, Italia dokonała wyboru: zdecydowała się pozostać w obozie zachodnim, ustabilizować walutę, zmodernizować przemysł dzięki amerykańskiemu kapitałom oraz zmniejszyć poziom bezrobocia (...). Takie oto były przesłanki wielkiego rozwoju, który nastąpił w gospodarce włoskiej w ciągu następnego dziesięciolecia”. Na podobne aspekty wskazuje Romano, pisząc o akcesie Włoch do struktur europejskich, aczkolwiek stwierdza również, że „Włochy oficjalne, w wymiarze politycznym i gospodarczym, mają wyraźne oblicze: kapitalistyczne, zachodnie, filoamerykańskie, europejskie. Ale za Italią oficjalną dostrzec można kondominialny pakt konstytucyjny zawarty z partią komunistyczną, kompromis między sektorami publicznym i prywatnym w życiu gospodarczym oraz dwa silne ośrodki władzy: Kościół i Stany Zjednoczone (...)”.²⁷

1.2. Stanowisko rządów oraz włoskich sil politycznych wobec powołania i upadku idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej

W latach 1945–1956 we Włoszech było 13 gabinetów rządowych, spośród których 8 to rządy kierowane przez przywódcę chadecji, Alcide De Gasperiego. Warto zauważyć, iż w latach 1945–1953 był on premierem przez cały wspomniany tu okres; kilkakrotnie też (w latach 1945–1946 oraz w roku 1953) pełnił funkcję ministra spraw zagranicznych. Inną znaczącą postacią w dziejach współczesnej dyplomacji włoskiej był Carlo Sforza, który stał na czele MSZ w latach 1947–1953.

We włoskiej panoramie politycznej po zakończeniu II wojny światowej kluczowe jednak miejsce zajmowała rządząca Demokracja Chrześcijańska (DC). Reprezentowała ona przede wszystkim tendencje umiarkowane, centrowe, jakkolwiek w ramach chadecji znaleźli się też przedstawiciele opcji centroprawicowych. Taka właśnie wewnętrznie skomplikowana kompozycja tego ruchu miała wpływ na poczynania przywódcy; w rezultacie Alcide De Gasperi „wprawdzie nie był z przekonania konserwatystą, musiał jednak nieraz ulegać naciskom prawicy swej partii i Watykanu”.²⁸

Na ukształtowanie się włoskiego systemu politycznego po II wojnie światowej istotne znaczenie miały wybory parlamentarne z 18 kwietnia 1948 r.; ostatecznie w wygrała chadecja (48,5% głosów), drugie miejsce zajął front ludowy (31%), z innych partii najwięcej głosów uzyskali socjaldemokraci Saragata (7,1%). W efekcie powstał kolejny rząd De Gasperiego o charakterze koalicyjnym: obok chadeków zasiedli w nim socjaldemokraci, liberałowie i republikanie.

W życiu politycznym Włoch okresu bezpośrednio powojennego istotną rolę odgrywały nie tylko masowe siły polityczne, ale także wybitni politycy, o których można powiedzieć, iż byli prawdziwymi mężami stanu. Do takich osobistości – oprócz De Gasperiego czy Togliattiego – należał niewątpliwie przedstawiciel lewicy Altiero Spinnelli, o którego znaczącej roli w kształtowaniu włoskiej idei jedności europejskiej

²⁷ S. Romano, *Nasce la nuova Italia sul compromesso*, w: *Da De Gasperi a Di Pietro. La storia della Prima Repubblica*, Prima Puntata 1946/1956: *Gli anni della speranza a cura di Giorgio Dell'Arti*, Prefazione di Sergio Romano, (1996).

²⁸ J.A. Gierowski, *op. cit.*, str. 553.

– w duchu federalizmu – pisał obszernie Daniele Pasquinucci w książce poświęconej problemowi relacji między ideami europejskimi a demokracją.²⁹ W 1951 r. do działań na rzecz wsparcia idei EWO włączył się prezydent Włoskiej Republiki Luigi Einaudi. W tekście napisanym 26 grudnia 1951 r. zawarł on refleksje na temat idei stworzenia armii europejskiej, odwołując się do przykładów historycznych, zwłaszcza dziejów Szwajcarii i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.³⁰ W kontekście roli wybitnych osobistości politycznych na plan pierwszy wysuwa się jednak postać Alcide De Gasperiego, który – jak pisze J. A. Gierowski – „dzięki opiece Watykanu zdołał przetrwać noc faszystowską, w czasie wojny uczestniczył w organizowaniu oporu przeciwko faszyzmowi, przyczynił się do sprecyzowania programu mediolańskiego chadecji i wyrósł na wielkiego przywódcę politycznego”.³¹ Jak już wspomniano w grudniu 1945 r. De Gasperi, jako przywódca chadecji stanął na czele rządu koalicyjnego. Premierem rządów włoskich miał pozostać do roku 1953. Upadek polityczny De Gasperiego wiązał się z faktem, iż przed wyborami w 1953 r. wprowadził on ordynację z premią większościową (w sytuacji gdy partia lub blok otrzymywała 50% głosów, zyskiwać miała 65% miejsc w Izbie Deputowanych; przez opozycję oraz mniejsze partie ordynacja określana była jako tzw. *legge truffa*). W wyborach z 7 czerwca 1953 koalicja rządowa uzyskała 49,85% głosów, co nie dało oczekiwanej premii większościowej, a wybory te przyniosły sukces monarchistom, neofaszyzom i komunistom; w efekcie doprowadziło to do zakończenia kariery politycznej De Gasperiego (zmarł w 1954 r.). O znaczeniu rządów De Gasperiego pisał także autor niniejszego opracowania, zauważając, że: „za jego rządów Włochy przystąpiły do planu Marshalla (1948), NATO (1949) oraz Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (1951). W 1953 r. A. De Gasperi podał się do dymisji po przegraniu wyborów przez kierowaną przez niego koalicję. Chrześcijańska Demokracja nie straciła jednak władzy”.³²

W rozważaniach nad polityką europejską Włoch powojennych nie można też pominąć działalności Ivana Matteo Lombardo. Urodzony w Mediolanie w 1902 r., w okresie międzywojennym oraz w czasie II wojny światowej był aktywistą socjalistycznym, przeciwnikiem faszyzmu. Od 1945 r. aktywnie włączył się w życie polityczne

²⁹ D. Pasquinucci, *Europeismo e democrazia. Altiero Spinelli e la sinistra europea 1950-1986*, Il Mulino, Bologna, 2000. O roli Spinellogo w trakcie negocjacji dotyczących EWO por.: D. Preda, *op. cit.*, str. 101, 112, 116, 212; por. także: A. Spinelli, *Promemoria sul Rapporto provvisorio presentato nel luglio 1951 dalla Conferenza per l'organizzazione di una Comunità europea della Difesa*, in: M. Albertini, *La fondazione dello Stato europeo*, in: „Il federalista”, 19 (1977).

³⁰ D. Preda, *op. cit.*, przyp. 3, str. 184–185. Refleksje Einaudiego zawarte są w jego piśmie: *Su un eventuale esercito europeo*, in: *Lo scrittoio del presidente*, Torino, 1966.

³¹ J.A. Gierowski, *op. cit.*, str. 553–554.

³² S. Bielański, *op. cit.*, str. 389. Warto w tym kontekście przytoczyć fragmenty wspomnień Ivana Matteo Lombardo z okresu jego bezpośredniej współpracy z De Gasperim, zawartych w artykule przygotowanym w 20 rocznicę śmierci De Gasperiego dla czasopisma „Concretezza” (kierowanego przez innego bliskiego współpracownika chadecckiego premiera, a który sam pełnił w latach I Republiki wielokrotnie tę samą funkcję, a mianowicie Giulio Andreottiego). Lombardo przypominał m.in. kluczową dla ustabilizowania geopolitycznej pozycji Włoch rolę De Gasperiego: „doprowadził do ponownego wprowadzenia Włoch na scenę polityki międzynarodowej, odnawiając i intensyfikując relacje dyplomatyczne, potrafił też wywołać nurt sympatii i szacunku dla naszego Kraju, wynikających w dużej mierze z wiarygodności i prestiżu osobistego, na jaki zasłużył gdy kiedykolwiek reprezentował Italię za granicą”.

Włoch, pełniąc odpowiedzialne funkcje rządowe i dyplomatyczne (w latach 1951-1952 był szefem delegacji włoskiej na Konferencję Paryską w sprawie EWO), był też (w 1946 r.) sekretarzem generalnym Partii Socjalistycznej (PSIUP), a w 1948 r. grupą politycznej Unii Socjalistów Niezależnych (USI), z którą wszedł w skład Partii Socjaldemokratycznej (PSDI) kierowanej przez Giuseppe Saragata. Od lat 50. do końca lat 70. był aktywnym działaczem włoskiego i europejskiego ruchu atlantyckiego, wielkim zwolennikiem koncepcji współpracy euro-atlantycznej.

W polityce międzynarodowej proamerykańska i równocześnie aktywna w działaniach na rzecz integracji europejskiej, linia polityczna rządów kierowanych przez De Gasperiego pozwoliła włoskim elitom politycznym na odegranie istotnej roli w sformułowaniu i realizacji projektów utworzenia Europejskiej Wspólnoty Obronnej. I choć w 1951 r.; nie wszyscy współpracownicy premiera De Gasperiego byli entuzjastami tego projektu (znane są wątpliwości jakie wobec Planu Plevena wyrażał Randolfo Pacciardi³³), to znaczące było poparcie ze strony środowisk federalistycznych, zwłaszcza Altiero Spinello.³⁴ Bardzo istotne znaczenie dla sformułowania oficjalnego stanowiska włoskiego miała ówczesna współpraca z Francją, zdefiniowana na spotkaniu szefów rządów (De Gasperiego i Plevena) oraz szefów dyplomacji (Sforzy i Schumana) w Santa Margherita Ligure w dniach 12–13 lutego 1951 r.

Stanowisko Włoch w pierwszej fazie obrad Konferencji Paryskiej miało charakter ambiwalentny w odniesieniu do projektów ścisłej integracji europejskiej na polu współpracy militarnej. Znaczące w tej mierze są opinie zawarte w dokumentach pochodzących z okresu negocjacji w sprawie EWO, a zachowanych w Archiwum Wspólnot Europejskich we Florencji.³⁵ W dokumencie prezentującym stanowisko delegacji włoskiej na Konferencję na rzecz organizacji armii europejskiej³⁶ znajdują się następujące zagadnienia: wstępna opinia delegacji włoskiej dotycząca stanowiska francuskiego; uwagi o charakterze ideowym wyrażające przekonanie o konieczności powołania EWO, nie będącej jednak w sprzeczności z zasadami Paktu Północnoatlantyckiego; postawienie przez delegację włoską zagadnienia odnoszącego się do norm Konstytucji Republiki Włoskiej zabraniającej wysyłania włoskich oddziałów wojskowych za granicę i próba wykazania możliwości pokonania tego problemu przez zaprezentowanie włoskiej opinii publicznej europejskiego i ponadnarodowego charakteru EWO. Dokument ukazuje również konieczność ukształtowania zaplecza

³³ Por.: D. Preda, *op. cit.*, str. 40. List Pacciardi do De Gasperiego z 2/02/1951.

³⁴ D. Preda, *op. cit.*, str. 40–41.

³⁵ Fondo Ivan Matteo Lombardo: IML.A-03-Communaute europeenne de Defense (CED). File: IML-25 (08/1951-05/1952) (Position de la delegation italienne) (Notes du ministère des Affaires étrangères italien sur les articles du projet de traité CED; Procès-verbal manuscrit d'une réunion des ministres des Affaires étrangères, avec illustration de la position italienne sur le problème du budget; Notes manuscrites; Notes sur le problème de la juste distribution des charges de défense; Notes sur les problèmes de stratégie militaire connexes au projet de traité; Réponse italienne au questionnaire relatif aux marchés passés par les départements militaires; Commentaires de la proposition du ministre anglais des Affaires étrangères A. Eden sur les relations de la CED avec le Conseil de l'Europe et la CECA).

³⁶ Fondo Ivan Matteo Lombardo IML.A-03: Dokument (10 stron, maszynopis, z nadrukiem:) Delegation Italiana alla Conferenza per l'Organizzazione dell'Esercito Europeo.

politycznego niezbędnego do realizacji projektu w kontekście jego relacji z koncepcjami federalizmu europejskiego, zgodnego skądinąd z programem rządzącej we Włoszech trójpartyjnej koalicji kierowanej przez chadecję. W innym dokumencie delegacji włoskiej znajdują się opinie o dwóch sposobach rozwiązania problemów narosłych w trakcie obrad Konferencji Paryskiej: „skromny” – utrzymujący wyraźny wpływ państw narodowych oraz „ambitny” – zakładający powołanie rzeczywistej struktury federalnej.³⁷ Zdaniem Daniela Predy na zasadniczą zmianę stanowiska rządu włoskiego miała postawa Altiera Spinello, który w lipcu 1951 r. przygotował dla De Gasperiego memorandum wzywające do zmiany postawy w kierunku programu federalnego.³⁸ Działania o tego typu charakterze zostały podjęte przez włoską delegację na Konferencję Paryską po objęciu jej kierownictwa (6 października 1951 r.) przez Ivana Matteo Lombardo. Wyrazem zmiany stanowiska włoskiego było ogłoszone już 9 października 1951 r. *Aide-mémoire*, „który rewolucjonizował stanowisko włoskie na Konferencji, kontestując wnioski osiągnięte przez *Rapport Interimaire* i proponując ponadnarodowe rozwiązanie problemów europejskich”.³⁹

Zaangażowanie Włoch w próbę realizacji idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej spowodowało, iż przedstawiciele włoskich sił politycznych w latach 1953–1954 jednoznacznie bronili samej EWO i byli w pełni przekonani o konieczności ratyfikacji Traktatu Paryskiego. W zasobach Archiwum Wspólnot Europejskich zachowany został znamieny dokument, a mianowicie tekst przemówienia, jakie Ivan Matteo Lombardo wygłosił w trakcie kampanii wyborczej w roku 1953.⁴⁰ W dokumencie tym znajdują się bezpośrednie odwołania do kwestii ratyfikacji EWO. Włoski polityk stwierdzał bowiem, że: „w maju ubiegłego roku (1952) ministrowie spraw zagranicznych sześciu państw europejskich: Belgii, Francji, Niemiec, Włoch, Luksemburga i Holandii złożyli swój podpis na traktacie i na innych dokumentach oraz na załączonych protokołach, ustanawiających Europejską Wspólnotę Obronną. Był to rezultat cierpliwej, śmiałej i długiej pracy, jaką delegacje sześciu państw, uczestniczące w Konferencji Paryskiej zrealizowały w sposób wyczerpujący, ale też i pełen pasji”.⁴¹ Lombardo był całkowicie świadom tego, iż końcowy efekt tych prac miał charakter

³⁷ Fondo Ivan Matteo Lombardo. IML.A-03:Dokument (2 strony, maszynopis) bez nadruku, z tytułem: Comunita` Europea di Difesa. Por.: D. Preda, *op. cit.*, str. 104–105. Daniela Preda prezentując – także na podstawie dokumentów ze zbioru Ivana Matteo Lombardo – stanowisko Włoch w pierwszej fazie konferencji przytacza fragment dotyczący tej kwestii, a zawarty w *Rapport Interimaire*; brzmiał on następująco: „La Délégation italienne estime que les directives générales formulées par le Conseil ont, pour la Communauté de Défense, une importance fondamentale. A son avis, ces directives devront intervenir dans tous les cas où un intérêt primordial de la Communauté ou d’un ou plusieurs Etats membres sera en jeu, notamment en ce qui concerne la sécurité, la politique étrangère, économique et sociale. Cette prérogative du Conseil ne devra, bien entendu, pas porter atteinte aux pouvoirs propres du Commissaire en matière technique”, D. Preda, *op. cit.*, str. 99, przyp. 5.

³⁸ *Ibidem*, str. 98. Bardziej krytyczne stanowisko odnośnie do realnego wpływu memorandum przygotowanego przez Spinello zajmuje M.G. Melchionni, *op. cit.*, str. 275–276.

³⁹ D. Preda, *op. cit.*, str. 124.

⁴⁰ Fondo Ivan Matteo Lombardo: File: IML-51: 05/1953-06/1953[Dokument, z odręcznym tytułem:] Discorso tenuto a legnano durante la campagna elettorale ‘53; str. 1–12 numerowane, 13–14 nie numerowane].

⁴¹ *Ibidem*, str. 1.

kompromisowy, niemniej dający możliwości dalszych działań o charakterze integracyjnym. Włoski polityk odniósł się także do podnoszonej, zwłaszcza przez środowiska lewicowe, kwestii remilitaryzacji Niemiec. Co do tego zagadnienia opinia Lombardo była jednoznaczna: dla twórców EWO istotne było „ponowne uzbrojenie sił niemieckich w celu obrony wspólnego terytorium i równoczesne zabezpieczenie nas wszystkich i samych demokratycznych Niemiec przed możliwością odrodzenia się wojska, sztabu generalnego, słowem – niemieckiej maszyny militarnej (...)”.⁴² Konieczność ponownego „uzbrojenia” Niemiec podyktowana była sytuacją międzynarodową i stosunkiem sił państw bloku sowieckiego wobec możliwości obronnych Europy Zachodniej. Zatem „nie można było myśleć o zagwarantowaniu obrony Europy i tym samym Italii poprzez zwykły system koalicji między wojskami różnych państw narodowych”, gdyż „na podstawie skali »narodowej« naszych krajów, gdy weźmie się je pojedynczo, to zbrojenia i ustanowienie systemu defensywnego jest po prostu niemożliwe”.⁴³ Wskazując na konieczność ratyfikacji traktatu o EWO, Lombardo pisał o manewrach jego przeciwników. Uważał zarazem, iż źródłem owych działań była sowiecka Moskwa: „Nie jestem ekspertem z zakresu kremlinologii, ale mimo to jestem całkowicie przekonany, iż pewne niedawne zachowania się Moskwy mają w swej istocie jedyny cel: doprowadzić do skłócenia Zachodu, aby sprawić, iżby EWO stała się sprawą niemożliwą do realizacji. To wszystko nie tylko dlatego, iż wynikałoby z tego możliwość powstrzymywania agresora (funkcją zapewnienia bezpieczeństwa, którą aktualnie realizuje NATO), ale także dlatego, iż bolszewicy widzą dalej i rozumieją, że rozwój takich konstrukcji jak EWO, wspartych przez struktury typu EWWiS, oznacza duży krok naprzód w stronę jedności europejskiej, w kierunku utworzenia federacji Europy Zachodniej”.⁴⁴

Podobne tezy można odnaleźć w artykule przygotowanego również w 1953 r. przez Lombardo dla czasopisma „Democrazia socialista”, poświęconego zagadnieniu „remilitaryzacji Niemiec” i stanowisku w tej kwestii Związku Sowieckiego.⁴⁵ Zasadnicza teza autora to wyrażone z dużą stanowczością przekonanie, iż w opóźnieniu ratyfikacji EWO główną rolę odgrywali – we wszystkich krajach-sygnatariuszach Traktatu Paryskiego – komuniści oraz ich sojusznicy. Zarazem odrzucał oskarżenia, iż Europejska Wspólnota Obronna miała służyć wyłącznie remilitaryzacji Niemiec.⁴⁶ Ivan Matteo Lombardo pisał zatem: „Najważniejszą i oryginalną zasadą EWO jest to, że wkład we wspólną obronę granic wolności (granicy oddzielającej świat zachodni od świata sowieckiego) nie jest dany przez narodowe niemieckie siły zbrojne, ale przez kontyngenty niemieckie, zintegrowane z siłami innych pięciu krajów Wspólnoty. Integracja sił zbrojnych EWO nie pozwala na autonomię oddziałów niemieckich

⁴² *Ibidem*, str. 3.

⁴³ *Ibidem*, str. 5, 7.

⁴⁴ *Ibidem*, str. 12.

⁴⁵ File: IML-51; 05/1953-06/1953 (Discours tenus à Legnano et au théâtre „Politeama“ de Naples au cours de la campagne électorale de 1953; Article rédigé pour la revue „Democrazia Socialista“ sur le thème „Il riarmo tedesco e la Russia sovietica“; Conversation enregistrée à l’occasion de la „Triennale“ de Milan) Dokument (maszynopis, s. 1–11) [Tekst artykułu przygotowanego: „per Democrazia Socialista“; tytuł: *Il riarmo Tedesco e la Russia Sovietica*].

⁴⁶ *Ibidem*, str. 3–4.

– tak jak zresztą nie pozwala na taką autonomię dla oddziałów innych krajów, ponieważ ich włączenie do zintegrowanych korpusów sprawia, iż są one ściśle zależne w zakresie wsparcia i służb logistycznych od sił zbrojnych Wspólnoty”.⁴⁷ W tym kontekście Lombardo zwraca uwagę na stanowisko ZSRR prowadzącego, de facto, politykę remilitaryzacji Niemiec w swojej strefie okupacyjnej, konstatując, że „jest obowiązkiem włoskich socjalistów demokratycznych wsparcie w walce z manewrami Kremla i jego sojuszników we Włoszech, przygotowujących z kolei walkę przeciw ratyfikacji EWO, a jest to przecież jedyna okazja zaproponowana Europie wykluczenia raz na zawsze groźby wojen między Europejczykami; zarazem jedyna możliwość zaproponowania światu obrony pokoju w ramach wolności”.⁴⁸

W roku 1968 Ivan Matteo Lombardo raz jeszcze odwołał się do projektu powołania Europejskiej Wspólnoty Obronnej, ponownie wskazując na destrukcyjną rolę Związku Sowieckiego w upadku idei EWO: „Symptomatyczny bowiem jest fakt, iż projekt EWO był faworyzowany i wspierany przez Stany Zjednoczone. I odwrotnie, niesłuchanie gwałtownie odrzucany przez ZSRR, który – słusznie – widział w tego rodzaju konstrukcji jądro Europy, która potwierdzałaby tym samym swoją siłę i konsolidowałaby się w sposób nieodwracalny”.⁴⁹ Do tego samego zagadnienia powracał Lombardo w cytowanym już artykule rocznicowym poświęconym pamięci Alcide De Gasperiego. Pisząc o reakcjach przywódcy chadecji i wieloletniego premiera Włoch, stwierdzał: „wierzył on, z absolutną pewnością, że Europejska Wspólnota Obronna stanowiła najpewniejszą drogę do ukształtowania jedności politycznej Europy, a także, że jeżeliby EWO nie została wprowadzona w życie, proces unifikacji europejskiej stałby się długi i trudny, uległaby zmniejszeniu efektywna zdolność obrony Europy Zachodniej wobec planów strategicznych ekspansji Kremla. I było dla niego rzeczą straszną, spowodowaną poważnym zagrożeniem zdrowia, iż nie mógł osobiście udać się do Brukseli, aby tam prowadzić desperacką batalię w obronie idei EWO! Wtedy, w tę duszną noc sierpniową w Brukseli, miało się wrażenie, że Francja, ze swoimi „protokołami” Mendesa-France’a, zdołała zniszczyć rozumny i genialny zamiar, który został przecież zapoczątkowany i rozwinięty dzięki francuskiej inicjatywie Planu Plevena; wówczas ogarnął mnie smutek na myśl, jakim straszliwym ciosem byłoby to wydarzenie dla Alcide De Gasperiego”.⁵⁰

⁴⁷ *Ibidem*, str. 4.

⁴⁸ *Ibidem*, str. 10–11.

⁴⁹ File IML-66 [Broszura, s. 41 oraz maszynopis, s. 29:] ON. Le professore Ivan Matteo Lombardo, L'Europa nell'alleanza e nella comunita` atlantica, Centro Alti Studi Militari, 19 Sessione, Conferenza tenuta il 27 Marzo 1968, Roma, str. 27.

⁵⁰ [Article préparé par Lombardo pour la revue „Concretezza“ dirigée par G. Andreotti portant commémoration du vingtième anniversaire du décès de A. De Gasperi] [Zapis odręczny:] Articolo chiesto da on. Andreotti p. n. di „Concretezza“ in commemorazione del XX (słowo nieczytelne) della morte di Alcide De Gasperi. Roma 21-3-74, str. 11.

IV. Zakończenie: znaczenie idei Europejskiej Wspólnoty Obronnej w polityce Włoch w okresie zimnej wojny oraz wpływ tej idei na współczesne działania na rzecz wspólnej polityki obronnej Unii Europejskiej.

1. Włochy wobec zagadnień bezpieczeństwa europejskiego i Sojuszu Atlantyckiego na podstawie materiałów zebranych przez Ivana Matteo Lombardo⁵¹

Znamienną ilustracją postawy Włoch epoki „zimnej wojny” wobec zagadnienia bezpieczeństwa europejskiego są materiały zebrane przez cytowanego wyżej włoskiego polityka socjaldemokratycznego, a zarazem przeciwnika lewicy komunistycznej – Ivana Matteo Lombardo. I tak, w wystąpieniu przedwyborczym w czasie kampanii w roku 1953 (tj. przed wyborami z 7 czerwca) Lombardo 3 maja 1953 r. na spotkaniu w Neapolu ustosunkował się do problemów sytuacji międzynarodowej, charakteryzując zwłaszcza odmienność podejścia swojej partii (PSDI) do stanowiska prezentowanego przez socjalistów kierowanych przez Pietra Nenniego. Istotne była w tej mierze odmienne podejście do podziałów ideologicznych pierwszego okresu „zimnej wojny”, co oznaczało szczególnie różnice w postawie socjaldemokratów i socjalistów wobec roli ZSRR i USA w polityce międzynarodowej.⁵² Zauważał zatem Lombardo, iż w odniesieniu do Włoch – w pierwszych latach powojennych – „podczas gdy Stany Zjednoczone w znaczący sposób popierały naszą odbudowę, to ZSRR energicznie domagał się, jako jedyny spośród zwycięzców w II wojnie światowej, odszkodowań wojennych i ustanawiał żelazną kurtynę chroniącą swoje rodzące się imperium, zatem jakie stanowisko mogła przyjąć Partia Socjaldemokratyczna? Jaki mógłby być jej wybór? Mieliliśmy do dyspozycji doświadczenie krajów satelickich, w których liderzy socjalistyczni i demokratyczni byli zmuszani do odchodzenia od swej aktywności, następnie odsuwani od życia publicznego, poddani procesom, skłaniany do emigracji; wreszcie ginęli bez wieści lub byli zmuszani do samobójstwa. Nie mogło być wątpliwości co do wyboru. Nie istniała inna alternatywa aniżeli ta, która skłaniała do podtrzymywania i obrony we Włoszech niezależności narodowej, wolności publicznych w ramach reprezentacyjnego systemu demokratycznego, ustroju politycznego szanującego wolność osoby ludzkiej. Nie istniała zatem inna al-

⁵¹ Fondo IML w Archiwum Wspólnot Europejskich. IML.B-02-Ecrits 1945–1974 30 dossiers.

Il s'agit dans ce cas d'une collection de discours, allocutions, contributions à des journaux et revues ainsi que d'interviews données par Lombardo. Les dossiers sont subdivisés annuellement, str. 11–15.

⁵² File: IML-51: 05/1953-06/1953 (Discours tenus à Legnano et au théâtre „Politeama“ de Naples au cours de la campagne électorale de 1953: Dokument (maszynopis, s. 1–101).

ternatywa, jeżeli nie chciało się czekać na przekreślenie niezależności narodowej, na zniszczenie ludzi przynależnych do naszej cywilizacji, na włączenie siłą do koszarowego systemu w roli niewolników dokładnie strzeżonych przez totalitarny reżim zmierzający do budowy imperium bolszewickiego na całym świecie”.⁵³ W kontekście tych opinii nie może dziwić ostra polemika, jaką w 1953 r. socjaldemokrata Lombardo prowadził z prokomunistycznym stanowiskiem ówczesnych włoskich socjalistów spod znaku Nenniego. Charakterystyczne, iż w tej polemice podawał Lombardo przykłady dotyczące zdrady socjalizmu demokratycznego w krajach Europy Wschodniej, sugerując podobne możliwe zachowanie liderów Włoskiej Partii Socjalistycznej, współpracującej wówczas ściśle z prosowiecką Partią Komunistyczną Palmiro Togliattiego.⁵⁴ Odnosząc się wprost do sytuacji międzynarodowej, niedawny szef delegacji włoskiej na rokowania w sprawie EWO stwierdzał: „(...) między totalitarnym, imperialistycznym, kolonialnym, niebawale uzbrojonym i groźnym Wschodem a demokratycznym Zachodem, wybraliśmy Zachód”.⁵⁵ W tym kontekście Lombardo rozpatrywał także pojawiające się koncepcje o „neutralności” Włoch w polityce międzynarodowej, odrzucając je,⁵⁶ a wykazując równocześnie korzyści płynące z sojuszu z USA oraz z funkcjonowania Włoch jako ważnego elementu Paktu Północnoatlantyckiego.⁵⁷ Dla polityków prozachodnich i równocześnie proamerykańskich istotą problemu było zagrożenie ekspansją ZSRR w kategoriach geopolitycznych oraz rozprzestrzenianie się komunizmu sowieckiego w kategoriach ideologicznych. Ivan Matteo Lombardo poruszał też kwestię „remilitaryzacji Niemiec”: punktem wyjścia były tu wspomniane już refleksje odnoszące się do negocjacji traktatu o EWO; niemniej charakterystyczne było spojrzenie włoskiego polityka na to zagadnienie uwzględniające także znaczenie historii współczesnych stosunków niemiecko-rosyjskich. Lombardo uważał bowiem, iż za retoryką propagandy radzieckiej, głoszącej na początku lat 50. konieczność zjednoczenia Niemiec (jako kraju „demokratycznego i pokojowego”), krył się projekt rzeczywistej „remilitaryzacji” Niemiec Wschodnich.⁵⁸ W tym kontekście autor uwzględnił historię niemiecko-radzieckiej współpracy wojskowej, zwłaszcza w pierwszej fazie II wojny światowej, i przypominał: „pactum sceleris” zawarty między Stalinem a Hitlerem, podpisany przez von Ribbentropa i przez Mołotowa”; wskazywał zarazem na konieczność pamięci o tym, jak tragiczną rolę w dziejach współczesnej Europy odegrał ów „prawdziwy sojusz Stalina z Hitlerem,” oraz tajne protokoły załączone do paktu z 1939 r. Należało także nie zapominać o tym, że „jak wówczas wszystko to skrywał hasło „kampanii na rzecz pokoju” organizowanej i kierowanej przez dwóch tyranów, dokładnie wtedy, gdy przygotowywali agresję, i jaki oddźwięk propagandowy miała ta kampania

⁵³ *Ibidem*, str. 20.

⁵⁴ *Ibidem*, str. 22, 24–25.

⁵⁵ *Ibidem*, str. 26.

⁵⁶ *Ibidem*, str. 29–31. Por. także: P. Ostellino, *L'Italia tra atlantismo e neutralismo*, Centro di ricerche e documentazione L. Einaudi, Torino, 1964 oraz: Gaetano Arfe, *Guerra fredda, neutralismo e scelta occidentale*, Lavoro Editoriale, Ancona, 1988.

⁵⁷ File: IML-51: 05/1953-06/1953 (Discours tenus a Legnano ...), str. 31.

⁵⁸ Dokument (maszynopis) [Tekst artykułu przygotowanego: „per Democrazia Socialista”; tytuł: *Il riarmo Tedesco e la Russia Sovietica*], str. 2–3.

wśród partii komunistycznych oraz grup sympatyzujących z hitleryzmem w różnych krajach”.⁵⁹

Przekonanie o zagrożeniu „wolnego świata” przez sowiecki i międzynarodowy komunizm, a także upadek idei EWO w 1954 r. były jedną z najważniejszych przesłanek do wspierania przez Ivana Matteo Lombardo idei euro-atlantycznych oraz praktycznego funkcjonowania NATO.⁶⁰ Włoski polityk – a w latach 60. również aktywny działacz ruchu atlantyckiego – ujmował te zagadnienia w szerszym kontekście i w 1968 r. wyrażał przekonanie, iż nie można zagadnienia ekspansji komunistycznej sprowadzać do wydarzeń z lat bezpośrednio powojennych (wymienia tu m.in. zmiany polityczne i terytorialne w Polsce), ale należy je widzieć w szerszej perspektywie historycznej. Zdaniem Lombardo bowiem „ekspansjonizm komunistyczny jest kierowany i wspierany przez ZSRR, gdzie od 50 lat ma miejsce dwojakie zjawisko: wpływ marksizmu na dawne imperium rosyjskie i rusyfikacja idei marksistowskiej. Niezależnie od tego jednak, czy chodzi o tradycyjny imperializm wznoszący sztandar ideologiczny, czy też o ekspansję ideologii, która wykorzystuje ogromną bazę terytorialną sil potężnego państwa, opanowanie świata jest zarazem jego inspiracją i ostatecznym celem”.⁶¹

Omawiając – również w marcu 1968 r. – podłoże historyczne powstania NATO Lombardo wskazywał na znaczenie zagrożenia ze strony ZSRR oraz działań integracyjnych w Europie Zachodniej (Pakt Północnoatlantycki miał być gwarantem rozwoju idei jedności europejskiej).⁶² Problemem dla bezpieczeństwa europejskiego miały się natomiast stać odradzające się – także w podzielonej w latach 60. XX wieku Europie – nacjonalizmy; zjawisko to, zdaniem Lombardo, dotyczyło zarówno Europy Wschodniej, jak i zachodniej części kontynentu. Dla zwolennika procesów integracyjnych jakiegokolwiek nacjonalizmy – zwłaszcza te występujące na Zachodzie – mogły stanowić poważne zagrożenie dla samej idei jedności europejskiej; przy czym inspiratorem i w tym przypadku miał być ZSRR, który chciał wykorzystywać nacjonalizm jako „truciznę przeciwko światu niekomunistycznemu” i to po, by „podżegać skrycie jednych przeciw drugim (i naturalnie wszystkich podburzać przeciwko Ameryce) w celu zniszczenia solidarności zachodniej, dezintegracji Sojuszu Atlantycznego, skompromitowania – i jeżeli to możliwe – sparaliżowania rozwoju europejskiej integracji ekonomicz-

⁵⁹ *Ibidem*, str. 8.

⁶⁰ File: IML-66: 03/1968-11/1968 (Discours prononcé à Rome auprès du siège du „Banco di Roma“ sur le thème „Il Patto Atlantico“; Conférence tenue auprès du „Centro Alti Studi Militari“ sur „L'Europa nell'alleanza e nella comunità atlantica; Intervention à la conférence „Interdoc“ tenue à Noordwijk; Contribution de Lombardo sur le thème „La NATO: realtà e prospettive“ donnée au séminaire organisé par l'Associazione italo-americana della regione Friuli-Venezia Giulia).

⁶¹ File IML-66 [Broszura:] Ivan Matteo Lombardo, Presidente del Comitato Italiano Atlantico, Il Patto Atlantico e l'Italia. Discorso pronunciato a Roma, il 28 Febbraio 1968, Nella sede del Banco di Roma, sotto gli auspici del Centro Italiano di studi per la Conciliazione Internazionale, a cura del Banco di Roma, b.d.w. [Tekst prezentujący tezy zaprezentowane również w przemówieniu w Imola 6-03-1968; maszynopisy tego wystąpienia oraz drukowana broszura również w File IML-66], str. 14.

⁶² File IML-66 [Broszura, s. 41 oraz maszynopis, s. 29:] ON.Le professore Ivan Matteo Lombardo, L'Europa nell'alleanza e nella comunità atlantica, Centro Alti Studi Militari, 19 Sessione, Conferenza tenuta il 27 Marzo 1968, Roma, str. 5-8.

nej i politycznej”.⁶³ Swoją krytykę odradzania się nacjonalizmów także w Europie Zachodniej łączył Lombardo z negatywnym podejściem do gaullistowskiej idei Europy „od Atlantyku po Ural”,⁶⁴ która w jego rozumieniu mogła przynieść korzyści jedynie polityce radzieckiej, a przeciw celom Kremla miało być „sprawienie, aby Europa stała się luźnym zrzeszeniem podzielonych narodów, wzajemnie o siebie zazdrosnych”, a poprzez dezintegrację Sojuszu ZSRR miał dążyć do „zniszczenia w zarodku unifikacji europejskiej (...). Bezpośrednim i oczywistym celem byłaby „balkanizacja” Europy”.⁶⁵

Wychodząc z wyżej zarysowanych przesłanek, Ivan Matteo Lombardo prezentował również trzy możliwe koncepcje międzynarodowej roli Europy Zachodniej. Wskazywał przede wszystkim na specyfikę położenia geostrategicznego kontynentu europejskiego jako „przyczółka” świata zachodniego w stosunku do „ogromnej masy terytorialnej obszaru euro-azjatyckiego”. A stać się tak miało w efekcie przesunięcia w kierunku Zachodu „granic ekspansji państwowskiego komunizmu”. W końcu lat 60. – także w następstwie dekolonizacji oraz wzmocnieniu siły państw nieprzychylnych Europie Zachodniej – jej sytuacja geostrategiczna stała się jeszcze bardziej niekorzystna. I w takim to kontekście sytuacji geopolitycznej Lombardo sformułował trzy koncepcje międzynarodowej roli Zachodu Europy. Pierwsza z nich sytuuje Europę jako „trzecią siłę” między Zachodem a Wschodem, przy wyraźnej separacji – a nawet antagonizmie – w stosunku do Ameryki Północnej. Druga koncepcja zakładała natomiast wizję „Europy zjednoczonej politycznie i ekonomicznie, także w celu sprawniejszego uczestnictwa w organizacji obrony Zachodu”, negującej jednak możliwość osiągnięcia przez samą Europę Zachodnią autonomicznej odpowiedzialności w sektorze obronnym, zwłaszcza nuklearnym”. Jak zauważa Lombardo, zgodnie z tą koncepcją „obowiązki fundamentalnych decyzji politycznych i militarnych nadal spadałyby w sposób wyłączny na mocarstwo amerykańskie”. Z kolei „trzecią wizję europejską” nazwał Lombardo „euroatlantycką”, uznając, że „Pakt Atlantycki wykracza daleko poza cechy charakterystyczne sojuszu wyłącznie wojskowego”. Sojusz taki bowiem jest niezbędny „do zagwarantowania spójności i ekspansji duchowej Zachodu i zagwarantowania bezpieczeństwa europejskiego”. Stąd konieczność istnienia dwóch rzeczywistych filarów takiego sojuszu: jednego – amerykańskiego (USA i Kanada) oraz drugiego – oparte go na idei zjednoczonej Europy. W tym kontekście Ivan Matteo Lombardo pisał w 1968 r. o upadku idei EWO (z początku lat 50.) jako o poważnym błędzie politycznym Europy Zachodniej, konstatując: „Europa zaistnieje, jeżeli Europejczycy będą ją tworzyć na fundamencie wolności, z maksymalnym poziomem integracji politycznej, ekonomicznej i militarnej, w taki zatem sposób, by razem z Ameryką w ramach struktur atlantyckich mogła powstać siła naprawdę nie do pokonania”.⁶⁶

⁶³ *Ibidem*, str. 11.

⁶⁴ *Ibidem*, str. 12–13.

⁶⁵ *Ibidem*, str. 16.

⁶⁶ *Ibidem*, str. 24–29. W podobny sposób Lombardo formułował w 1968 r. trzy koncepcje strategiczne roli Sojuszu Atlantyckiego, *Ibidem*, str. 30–32, 39–40.

Por. także: File: IML-76: 1950–1968 (Interventions de Lombardo sur le thème du péril communiste - czasopisma oraz broszury; wśród nich:) Ivan Matteo Lombardo, Il Patto Atlantico e l'Italia. Conferenza tenuta nell'auditorium della cassa di risparmio in Imola il 6 Marzo 1968, Editrice Galeati, Imola (1968).

2. Tradycje wspólnych działań w zakresie polityki obronnej a współczesne działania na rzecz Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem stanowiska Włoch

Na podstawie zaprezentowanych wyżej materiałów, zachowanych w zbiorach archiwalnych Ivana Matteo Lombardo, a obecnie przechowywanych w Archiwum Wspólnot Europejskich we Florencji, można dostrzec związek starań przynajmniej części polityków – szczególnie tych związanych z ruchem atlantyckim – aby idee Europejskiej Wspólnoty Obronnej były częścią tradycji wspólnych działań także w zmienionych warunkach politycznych, gospodarczych i militarnych Europy lat 60. i 70. XX wieku.

Traktat o Europejskiej Wspólnocie Obronnej nie został ratyfikowany, a EWO nie została wprowadzona w życie, pozostając w dużej mierze w pamięci elit politycznych Europy Zachodniej jako nieudany zamiar realizacji projektów o charakterze federalistycznym. Współczesne uwarunkowania geopolityczne i geostrategiczne nie pozwalają na proste przeniesienie idei EWO; niemniej zagadnienia postawione przez jej twórców są aktualne także u progu XXI wieku.

W roku 2000 doszło do instytucjonalizacji polityki obronnej UE: powołany został Komitet Polityki i Bezpieczeństwa, niemniej – jak zauważa Beata Chmiel – mimo że pod wpływem reform w kolejnych traktatach następuje powolne zbliżanie się do siebie polityk zagranicznych państw członkowskich oraz że powstają nowe instytucje i mechanizmy gwarantujące ich spójność i koordynację, to jednak „w sprawach najważniejszych Unia i jej państwa członkowskie nie występują jako całość. WZPiB jest nadal traktowana jako uzupełnienie polityk zagranicznych państw członkowskich, a nie odwrotnie”.⁶⁷

Do zagadnień o zasadniczym znaczeniu należą – być może w jeszcze większym stopniu, niż gdy w 1968 r. Ivan Matteo Lombardo opisywał trzy koncepcje obecności Europy na scenie międzynarodowej – relacje NATO-UE, ujmowane jednak w całości relacji euroatlantyckich.⁶⁸ W tym kontekście istotne znaczenie miało pierwsze rozszerzenie NATO w kierunku wschodnim, przypięcętowane 12 marca 1999 r. przystąpieniem do Sojuszu trzech krajów Europy Środkowej: Polski, Czech i Węgier.⁶⁹

⁶⁷ B. Chmiel, *Instytucjonalizacja wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2002, str. 147.

⁶⁸ W 1995 spotkanie na szczycie w Madrycie określiło także działania nazwane Inicjatywą Transatlantycką; Por.: E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *op. cit.*, str. 278.

⁶⁹ Por.: *NATO w systemie bezpieczeństwa europejskiego*. Praca pod red. Prof. Erharda Cziomera, Fundacja „Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji”, Kraków, 1999. Na temat polityki bezpieczeństwa europejskiego po poszerzeniu Unii Europejskiej w 2004 por.: S. Bielański, *La politica di difesa e di sicurezza dell'Europa a 25: il punto di vista polacco*, w: Seminario Internazionale sul processo di Integrazione Europea, Università degli Studi di Siena, 21/09/2004.

Od zakończenia II wojny światowej do przełomu wieków XX/XXI wieku (określonym zgodnie z włoską terminologią jako czas *terzo dopoguerra*⁷⁰) Włochy – w duchu tradycji łączenia zaangażowania europejskiego i eruo-atlantyckiego – aktywnie uczestniczyły w realizacji polityki bezpieczeństwa zarówno w ramach struktur EWG/UE, jak i NATO. Autor niniejszego opracowania chciałby zatem podtrzymać opinię wyrażoną w 2000 r., a dotyczącą włoskich postulatów w odniesieniu do kompleksu zagadnień bezpieczeństwa europejskiego,⁷¹ a zwłaszcza stwierdzenie, że „Włochy starały się i starają, by NATO pełniło przede wszystkim rolę filara europejskiego bezpieczeństwa”⁷². Bardziej krytyczni w tym zakresie są włoscy analitycy, którzy (jak Aleksandro Vitale z *Universita` degli Studi di Milano*) uważają, iż oficjalnemu stanowisku Włoch często brak realizmu, wynikającego także z niedoceniaenia niezbędności reform samego NATO oraz kompleksu wspólnej polityki bezpieczeństwa europejskiego.⁷³

Na związki tradycji – której istotnym elementem były dzieje Europejskiej Wspólnoty Obronnej i włoski wkład w próbę jej realizacji na początku lat 50. XX wieku – z wyzwaniem współczesności wskazuje także Luigi V. Majocchi,⁷⁴ który zwraca uwagę, że dla Europy – po nadzwyczajnych wydarzeniach roku 1989 – koniecznym celem, i to takim, który powinien być podzielany powszechnie – jest postulat „jedności politycznej”. Zarazem jednak – co podkreśla Daniela Preda⁷⁵ – ówczesny zamiar utworzenia EWO upadł, a proces unifikacji europejskiej rozpoczął się od procesów integracyjnych opartych na problematyce ekonomicznej, tym bardziej zatem „historia Europejskiej Wspólnoty Obronnej w jej aspektach polityczno-instytucjonalnych jest stronką historii unifikacji europejskiej jeszcze do zapisania, tak jak i te, które odnoszą się do toczących się nadal procesów integracyjnych”.

⁷⁰ A.L. Pirocchi, *Il concetto e la portata dell'interesse nazionale*, w: *Informazioni della Difesa*, CeMiSS, n. 6, XI/XII, 1997, str. 16.

⁷¹ Wspomniane postulaty włoskie to: „1) wzmocnienie roli OBWE i UZE; 2) bilateralna współpraca wojskowa zwłaszcza z państwami wyłączonymi z pierwszego rzutu rozszerzenia struktur atlantyckich”: S. Bielański, *Włochy a nowy system bezpieczeństwa*, w: *NATO u progu XXI wieku. Wobec nowych wyzwań i problemów bezpieczeństwa*. Praca pod red. prof. Erharda Cziomera, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków, 2000, str. 169.

⁷² *Ibidem*, str. 169.

⁷³ A. Vitale, *L'ampliamento della NATO a Est: la percezione europeo-orientale*, w: „Relazioni Internazionali”, Milano, n. 46, 1998 oraz tego samego autora: *L'allargamento dell'Unione Europea e della NATO all'Europa Orientale. Conseguenze e problemi per l'Europa Orientale e per gli equilibri europei*, ISPI, Milano, 1997. Por. także prace Carlo Maria Santoro: *Sicurezza europea: scenari e obiettivi* oraz wystąpienie na sympozjum: *Identità` europea di difesa*, 2001.

⁷⁴ L.V. Majocchi, Prefazione, do: D. Preda, *op. cit.*, str. 5.

⁷⁵ D. Preda, *op. cit.*, str. 8–9.

Bibliografia

Problematyka stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa europejskiego

- Luigi Salvatorelli, *La guerra fredda 1945–1955*, Neri Pozza, Venezia, 1956
- Andre Fontaine, *Storia della guerra fredda*, Milano, 1968 (trad. italiana; publikacja oryginalna: *Histoire de la guerre froide*, Paris, 1965)
- Francis H. Heller, John R. Gillingham (red.), *NATO: The Founding of the Atlantic Alliance and the Integration of Europe*, St. m. Press, New York, 1992
- Ennio Di Nolfo, *Storia delle relazioni internazionali 1918–1992*, Laterza, Roma-Bari, 1994
- Sergio Romano, *Cinquant'anni di storia mondiale. La pace e le guerre da Jalta ai giorni nostri*, Longanesi, Milano, 1995
- Zbigniew Brzeziński, *Spadek po zimnej wojnie*, MOST, Warszawa, 1993
- Zbigniew Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Bertelsmann Media „Świat Książki”, Warszawa, 1998
- Samuel P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Muza, Warszawa, 1997
- Antoni Kukliński (red.), *Problematyka przestrzeni europejskiej*, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa, 1997
- Jacek Czaputowicz (red.), *Bezpieczeństwo europejskie. Koncepcje, instytucje, implikacje dla Polski*, Warszawa, 1997
- Jacek Czaputowicz, *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, PWN, Warszawa, 1998
- Adam Kobieracki, Zdzisław Lachowski, Jerzy M. Nowak, *Między równowagą sił a bezpieczeństwem kooperatywnym w Europie: adaptacja reżimu CFE do nowego środowiska międzynarodowego*, Tow. „Więź”, Warszawa, 1999
- *Polska w procesie integracji i bezpieczeństwa europejskiego*. Praca pod red. naukową Krzysztofa Jaźwińskiego, Wydawnictwo ASKON, Warszawa, 1999
- *Un convitato di pietra. La Pecs nell'Unione Europea* a cura di Maria Grazia Melchionni, Università degli Studi di Roma „La Sapienza”, Roma, 1999
- Ryszard Zięba, *Europejska Tożsamość Bezpieczeństwa i Obrony: koncepcja – struktura – funkcjonowanie*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa, 2000
- Erhard Cziomer, Lubomir W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków, 2000

- Carla Meneguzzi Rostagni, *L'organizzazione internazionale tra politica di potenza e cooperazione*, CEDAM, Padova, 2000
- Roman Kuźniar, *La Pologne et la Politique Européenne de Securite et de Defense*, „Stosunki Międzynarodowe”, VI 2002 (wydanie specjalne)
- Roman Kuźniar, *Europejska strategia bezpieczeństwa*, „Polska w Europie”, Warszawa, 2004, s. 9–28
- Józef Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–2000*, (Wydanie IV poprawione i rozszerzone), Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, 2003
- *Historia polityczna świata XX wieku 1945–2000* (pod redakcją Marka Bankowicza), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2004

Problematyka Europejskiej Wspólnoty Obronnej

- *La querelle de la CED*, (a cura di) Raymond Aron e Daniel Lerner, Paris, 1956
- Paolo Emilio Taviani, *Breve storia del tentativo della CED*, „Civitas”, agosto 1957
- Edward Furdson, *The European Defence Community, a History*, Macmillan-St. Martin's Press, London-New York, 1980
- Daniela Preda, *Storia di una speranza. La battaglia per la CED e la federazione europea nelle carte della delegazione italiana (1950–1952)*, Jaca Book, Milano, 1990
- Sergio Pistone, *La lotta del Movimento federalista europeo dalla Resistenza alla caduta della Comunità europea di difesa nel 1954*, w: S. Pistone (a cura di), *I movimenti per l'unità europea dal 1945 al 1954*, Jaca Book, Milano, 1992
- Michel Dumoulin (ed.), *La communauté européenne de défense, leçons pour demain/The European Defence community, lessons for the future?*, Peter Lang, Bern, 2000
- Iwona Kienzler, *Leksykon Unii Europejskiej (Hasło: Europejska Wspólnota Obronna)*, Świat Książki, Warszawa, 2003

Problematyka dziejów Europy i integracji europejskiej

- Francesco Cavalletti, *Gli Stati Uniti d'America per l'Europa unita*, „Civitas”, marzo 1957
- *Trent'anni di vita del Movimento federalista europeo*, a cura di Lucio Levi e Sergio Pistone, Milano, 1973
- Sergio Romano, *Disegno della storia d'Europa dal 1789 al 1989*, Longanesi, Milano, 1992
- Lucio Levi, Ugo Morelli, *L'unificazione europea. Cinquant'anni di storia*, Celid, Torino, 1994

- Daniela Preda, *Sulla soglia dell'Unione. La vicenda della Comunità politica europea 1952–1954*, Jaca Book, Milano, 1994
- Marie T. Bitsch, *Histoire de la construction de l'Europe de 1945 à nos jours*, Complexe, Bruxelles, 1996
- *Interessi nazionali e idee federaliste nel processo di unificazione europea* a cura di Ariane Landuyt, Siena, 1998
- *L'Unione Europea. Un bilancio alle soglie del Duemila*, a cura di Ariane Landuyt, Siena, 1999
- Bino Olivi, *L'Europa difficile. Storia politica dell'integrazione europea 1994–1998*, Il Mulino, Bologna, 2000
- Pascal Fontaine, *Nova idea dla Europy. Deklaracja Schumana – 1950–2000*, Wspólnoty Europejskie 2000 (Wydawnictwo „Wokół Nas”, Gliwice)
- Maria Grazia Melchionni, *Europa unita sogno dei saggi*, Marsilio, Venezia, 2001
- *Historia Europy* (pod red. Antoniego Mączaka), Ossolineum, Wrocław, 2002
- Jean-Baptiste Duroselle, *Europa. Historia narodów*, Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa, 2002
- Jerzy Holzer, *Dwa stulecia Polski i Europy. Teksty pisane w różnych porach wieku*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, 2004

Problematyka współczesnych dziejów politycznych Włoch ze szczególnym uwzględnieniem stanowiska włoskiego wobec procesów integracji europejskiej

- Carlo Sforza, *Cinque anni a Palazzo Chigi: la politica estera italiana dal 1947 al 1951*, Atlante, Roma, 1952
- Paolo Emilio Taviani, *La Democrazia Cristiana per l'unità d'Europa*, „Civitas”, marzo 1957
- Pietro Ostellino, *L'Italia tra atlantismo e neutralismo*, Centro di ricerche e documentazione L. Einaudi, Torino, 1964
- Denis Mack Smith, *Italy. A Modern History*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1969
- Massimo Bonanni (a cura di), *La politica estera della Repubblica Italiana*, Edizioni di Comunità, Milano, 1967
- Sergio Pistone, *L'Italia e l'unità europea. Dalle premesse storiche all'elezione del Parlamento europeo*, Loescher, Torino, 1982
- *De Gasperi e l'età del centrismo*. Atti del Convegno di studio organizzato dal Dipartimento Cultura Scuola e Formazione della Direzione centrale della DC, Lucca, 1982

- Umberto Corsini, *Prime manifestazioni di internazionalismo nel pensiero di Alcide De Gasperi: Stati, Nazioni, Mitteleuropa*, in: *Genesi della coscienza internazionalista nei cattolici fra 800 e 900*, Padova, 1983
- *Le origini dottrinali e politiche del pensiero internazionalista e dell'impegno europeistico di Alcide De Gasperi*, a cura di Umberto Corsini e Konrad Repgen, Bologna, 1984
- Giulio Andreotti, *De Gasperi visto da vicino*, Mondadori, Milano, 1986
- Pietro Pastorelli, *La politica europeistica dell'Italia negli anni Cinquanta*, in: „Storia Contemporanea”, agosto 1986
- Krzysztof Szczepanik, *Polityka Włoch w basenie Morza Śródziemnego*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa, 1987
- Gaetano Arfe`, *Guerra fredda, neutralismo e scelta occidentale*, Lavoro Editoriale, Ancona, 1988
- Sergio Romano, *Nasce la nuova Italia. Sul compromesso*, w: *Da De Gasperi a Di Pietro. La storia della Prima Repubblica, Prima Puntata 1946/1956: Gli anni della speranza* a cura di Giorgio Dell'Arti, prefazione di Sergio Romano (bez daty wydania; (1996)
- Brunello Vigizzi, *L'Italia unita e le sfide della politica estera. Dal Risorgimento alla Repubblica*, Edizioni Unicpoli, Milano, 1997
- Mauro Maggiorani, *L'Europa degli altri. Comunisti italiani e integrazione europea (1957–1969)*, Carocci, Roma, 1998
- Józef A. Gierowski, *Historia Włoch*, Ossolineum, Wrocław, 1999
- Daniele Pasquinucci, *Europeismo e democrazia. Altiero Spinelli e la sinistra europea 1950–1986*, Il Mulino, Bologna, 2000
- Stefan Bielański, *Włochy a nowy system bezpieczeństwa: NATO u progu XXI wieku. Wobec nowych wyzwań i problemów bezpieczeństwa*. Praca pod red. Erharda Cziomera, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków, 2000
- Stefan Bielański, *Włochy*, w: *Encyklopedia Historyczna Świata*, Agencja Publicystyczno-Wydawnicza Opres, Kraków, 2001

**Italy
and the Idea
of the European
Defence
Community**

I. Introduction

This text is a result of an archival survey carried out in the Archives of the European Community in Florence within the framework of a research programme conducted, under an agreement with the European Centre Natolin Foundation, in the European University Institute in Florence in July-August 2004.

The main goal of the research was to study the issues concerning the history of international relationships and European security, and to present, in particular, the problems referring to the attitude of Italy towards the European Defence Community in the years 1952–1954.

The starting point for the abovementioned research was the study and subsequently the utilisation of the Fondo Ivan Matteo Lombardo collection of documents held in the Archives Historiques des Communautés Européennes. The collection includes documents gathered by Ivan Matteo Lombardo (1902–1980), Italian politician, important political player in the post-war period, and an activist of the Italian Social-Democratic movement, and at the same time a loyal collaborator of the Christian Democratic Prime Minister Alcide De Gasperi. In the years 1951–1952, Ivan Matteo Lombardo was the head of the Italian delegation to the Paris Conference, where the creation of the European Defence Community was being negotiated. In the later years, until the end of his public activity, he propagated Euro-Atlantic ideas in Italy.¹

For the purposes of this study not only the Fondo Ivan Matteo Lombardo documents coming from 1952–1954 were used, but also those from the later period, in which the Italian politician directly refers to the circumstances of the Paris

¹ Institut Universitaire Européen. Archives Historiques des Communautés Européennes, Florence, 1999, p. 2: „Le fonds a été conservé initialement puis cédé aux AHCE en vertu d’un contrat de dépôt signé en juillet 1999 par la fondation „Luciano Bolis“ de Turin représentée par son président le Prof. Sergio Pistone. Les documents illustrent les activités du déposant à l’exception de celles concernant la période de la clandestinité et de la Résistance. On trouvera dans le fonds les notes prises par Lombardo au cours de ses missions diplomatiques et de ses voyages ainsi que des témoignages concernant les négociations et les travaux pour l’établissement de la Communauté européenne de Défense (CED) auxquels Lombardo a pris part en tant que Chef de la délégation italienne à la Conférence de Paris. Un autre groupe de dossiers rassemble la documentation recueillie, qui est complétée par une très riche collection de textes, de discours et d’interviews de Lombardo. Le classement du fonds a été effectué par Andrea Becherucci et Gherardo Bonini. Le fonds a fait l’objet d’une reconstitution thématique des dossiers. Le fonds Lombardo a été déposé aux AHCE à la suite d’un contrat de dépôt signé en juillet 1999“.

negotiations and the consequences of the collapse of the European Defence Community.²

The first part of this study presents the historical background of the idea of creating the European Defence Policy in the period between the end of the Second World War until the mid-fifties of the 20th century. The main section of this study describes Italy's attitude (the official position of the government, but also that of the other political circles) to the idea of the EDC.

In the conclusions the author tries to assess the importance of the European Defence Community in the Cold War period and its influence on the present-day efforts supporting the EU Common Defence Policy.

² Fondo Ivan Matteo Lombardo: IML. A. Mandats officiels (1946–1954). 37 dossiers: Lombardo a été chargé de représenter l'Italie à la Conférence de la paix à Paris en 1946 ainsi qu'aux négociations économiques et financières entre l'Italie et les Etats-Unis. Après ces expériences, il fut nommé deux fois ministre avec des portefeuilles dans les domaines économiques et commerciaux. A partir de 1951 il fut désigné à la Conférence de Paris pour l'établissement de la Communauté européenne de Défense (CED) en tant que Chef de la délégation italienne. Dans ce sous-fonds figurent de la correspondance, des rapports, des memorandum ainsi que les textes préparatoires des accords et ceux établis en forme définitive.“

Ibidem, p. 3; IML.A-01-Missions diplomatiques: 1946–1950, 9 dossiers: „Au sein de cette série figurent la correspondance, les notes, les memorandum et les rapports ainsi que les textes des traités qui ont lié l'Italie au bloc atlantique à travers les négociations des premiers accords de „partnership“ avec les Etats-Unis“.

Ibidem, pp.3-4; IML.A-03-Communauté européenne de Défense (CED) 1945–1954: 25 dossiers; IML.B-Activités en marge des fonctions officielles 1945–1974, 45 dossiers: „Lombardo, au cours de sa carrière, a entrepris des voyages durant lesquels il a rencontré diverses personnalités de la politique et de l'économie. Son activité de conférencier et de publiciste porta sur les thèmes du progrès technologique, de la défense du choix atlantique et sur le „péril communiste“ sur lequel il a rassemblé au fil des années une grande quantité de documents. Dans ce sous-fonds on trouvera des rapports, des notes, des memorandum ainsi que des textes imprimés portant sur les thèmes précités“.

Ibidem, pp. 10–17. See also Lombardo's political writings held in: IMLB-02-Ecrits 1945-1974, 30 dossiers and MLB-03-Publications imprimées 1946–1971, 9 dossiers.

The archival materials held in Fondo Ivan Matteo Lombardo – referring to the reconstruction of the Paris Conference negotiation process (1951–1952) were extensively used by Daniela Preda, who referred in particular to the materials: *Communaute européenne de Defense (CED) 1945–1954*; compare: D. Preda, *Storia di una speranza. La battaglia per la CED e la Federazione Europea nelle carte della Delegazione italiana (1950–1952)*, Jaca Book, Milano, 1990, pp., 9–10; it should be added that the author of the quoted study used the archival sources preserved in Fondo Ivan Matteo Lombardo, when these were held in the Fondazione Europea Luciano Bolis Archive in Torino, note 120, p. 54. The archival materials used in this work have been fully explored by the author in his book entitled: „The Ideas of European Defence Community in the Italian Political Thought from 1950s and 1960s, (*Koncepcje Europejskiej Wspólnoty Obronnej we włoskiej myśli politycznej lat 50-tych i 60-tych XX wieku*)”, (Kraków, Wydawnictwo UJ, submitted for the publication).

II. Historical background

1. Division of Europe following the Second World War

The division of Europe after the Second World War was directly influenced by such events as the proclamation of the Truman Doctrine (1947), the Civil War in Greece (1946–1949) and the presentation of the Marshall Plan (1947), but first and foremost, the formalisation (in 1948) of the Soviet domination in its satellite states of Eastern and Central Europe. Jerzy Holzer observes in this context that „(...) Jalta introduced new European order by means of unprecedented methods. One of the victorious powers was not only given control over a part of Germany, and Germany's allies in Eastern Europe, but also, against their will, two countries formally considered to be victors – Czechoslovakia and Poland“.³ Holzer also states that „the confrontation between the formerly allied powers concerned not merely political and economic interests. Both sides postulated ideologies and both attempted to decorate ideological arguments with moral values“.⁴

Discussing the background of the European integration processes, Erhard Cziomer observes the crucial importance that, on the one hand the US policy, and on the other hand the potential USSR threat, had on the political and military integration of Western Europe. Italian author Sergio Romano stresses the ambivalence of the American policy towards Europe in the immediate post-war years. He states that the Truman Doctrine was „America's pronounced return to the European politics“.⁵ As far as the defence policy is concerned, the consequences of the ideological division of Europe included such initiatives as the Brussels Treaty (signed on 17 March 1948) and the Western Union Pact. An important step forward in the practical implementation of the alliance between the USA and the democratic states of Western Europe was the signing of the Washington Treaty, establishing the North Atlantic Treaty Organisation (4 April 1949).

In this context, it is worth quoting Lubomir W. Zyblikiewicz's reflection pointing to the more profound justification for a Euro-Atlantic community, which was to be created „following the geographical discoveries of the turn of the 16th century and thanks to the overseas expansion, first, of Spain and Portugal, and then of Holland, England and France. (...) What was also created was a civilisation with cultural roots in the Mediterranean world (...) enriched with the achievements of political and

³ J. Holzer, *Dwa stulecia Polski i Europy. Teksty pisane w różnych porach wieku*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, 2004, p. 10.

⁴ *Ibidem*, p. 278.

⁵ E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków, 2000, p. 248; S. Romano, *Cinquant'anni di storia mondiale. La pace e la guerra da Jalta ai giorni nostri*, Longanesi, Milano, 1996, pp. 29–30.

cultural liberalism, gradual development of representative democracy, rationalism and empirism of scientific research and fast technical progress, improving the standard of living“.⁶

It should be stressed at the same time that the issues connected with international security were present from the very beginning in the 1950s European integration efforts. For example, the Schuman Plan of 9 May 1950 was based on three basic elements: security – equality – reconciliation. What was also important for the functioning of the developing European structures was the coexistence of, at times very polemical, liberal, federalist and functionalist theories. According to Erhard Cziomer, „the abovementioned integrative theories, as well as the methodological assumptions of the school of realism and the management studies created theoretical foundations for the creation and development of European integration“.⁷

In summarising the theoretical assumptions underlying the European integration, one must not forget about the historical context, in particular the events whose accumulation caused the conflicts between the East and the West to worsen. In 1947 the Moscow Conference concerning Germany ended in fiasco; instead, what was created was Cominform – a worldwide coalition of Communist parties; in 1948 (25 February) the Prague coup d'état was staged, which gave Communists absolute power over Czechoslovakia; in June the same year the Berlin blockade took place, which was the prelude to the ultimate division of Germany. In 1949 (4 April) the aforementioned creation of the North Atlantic Treaty Organisation was created. However, in the same year, the USSR declared possession of nuclear weapon, which was of huge importance as far as the feeling of threat in Western Europe was concerned. All this created the atmosphere of the so-called „Cold War“. We should take this context into account in perceiving the efforts made by Western powers in 1950, especially by the USA, to make the Federal Republic of Germany a fully legitimate member of the international community, and get it involved in the defence policy of the West.

According to Pascal Fontanie, it was French Prime Minister Robert Schuman, supported by Jean Monnet, who was entrusted with the top-priority mission to develop a proposal concerning the reinclusion of the Federal Republic of Germany into the continental orchestra. In the abovementioned Declaration of 9 May 1950, Robert Schuman referred also to the issues of European defence security by saying: „There was no Europe, we had a war“, and also: „Europe will not be created at once, or as one integrity: it will be formed through the implementation of concrete projects aimed at creating true solidarity. Bringing the European countries together requires the centuries-long hostility between Germany and France to be removed (...)“.⁸ The Treaty establishing the European Coal and Steel Community (i.e. the Paris Treaty) was signed on 18 April 1951 and ratified on 10 August 1952. As a result,

⁶ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *op. cit.*, p. 267.

⁷ E. Cziomer, L.W. Zyblikiewicz, *op. cit.*, pp. 247–248.

⁸ Deklaracja z 9 maja 1950 roku, in: P. Fontaine, *Nowa idea dla Europy. Deklaracja Schumana – 1995–2000*, Gliwice, 2000, p. 36 and P. Fontanie, *op. cit.*, p. 11.

it was the European Coal and Steel Community that became „the founding stone for the other European construction works“.⁹

2. Projects concerning the establishment of the European Defence Community (1950–1954)

2.1. Pleven Plan (1950–1951)

The draft project for creating common European defence was submitted officially on 24 October 1950 by Prime Minister Rene Pleven to the French National Assembly and it undoubtedly expressed an approach to European issues consistent with the ideas proposed in the early fifties by Jean Monnet, which were, however, opposed by many French politicians, accepting this approach with respect to ECSC, but opposing the weakening of the national defence potential. According to Józef Kukulka, „the aim of the Pleven Plan was to prevent the creation of a national army in Germany, and instead to use the potential of West Germany, which was in agreement with the American intentions“.¹⁰ Italian researcher Maria Grazia Melchionni places the issue in a wider context: the acquiring of nuclear weapons by the USSR and the American intentions to move „the defence line of the West as far to the East as possible“. Melchionni also points to the war which was under way in Korea. All these factors caused the growing urgency for „reinforcing Europe’s defence“.¹¹ Therefore, it should come as no surprise that the starting point for the European defence was largely the American position, expressed at the conference of heads of diplomacy in New York in September 1950. During the conference the American delegates „called for the creation of allied armed forces with international headquarters and German troops included“.¹²

The German context, in particular the rearmament of Germany was very important. However, it would be unfair to reduce the concept of the European Defence Community to the need for solving this issue, in particular, in view of the fact that although the project enjoyed US support, it raised doubts and resistance among politicians in other West European countries. This referred in particular to the United Kingdom.¹³

⁹ *Ibidem*, p. 20.

¹⁰ J. Kukulka, *op. cit.*, p. 73.

¹¹ M. G. Melchionni, *Europa unita sogno dei saggi*, Marsilio Editori, Venezia, 2001, p. 269.

¹² *Ibidem*, p. 269.

¹³ *Historia Europy* pod red. Antoniego Mączaka, Ossolineum, Wrocław, 2002, p. 765.

2.2. The Paris Conference

In January 1951 General Dwight Eisenhower made his visit to Western Europe; on 24 January 1951 the Paris Conference was officially announced. The aim of the Conference was to discuss issues related to the creation of joint European armed forces. The invitations to participate in the Conference were presented to NATO member states and to the Federal Republic of Germany, and also to the USA and Canada, the latter two being observers.

The debates of the Paris Conference, whose subject was the creation of a common „European Army“, continued until 15 February 1951. It is worth noting that at the time when the Paris Conference was being opened, French Communists staged a manifestation with the aim of proving that its aim was to „militarise Germany“. The negotiators were working within the framework of four committees: the executive, military, political-institutional and financial committees. The conference was headed by Ambassador Herve Alphand. In the first months of the negotiations, the Italian delegates were led by Paolo Emilio Taviani, who was replaced in October 1951 by Ivan Matteo Lombardo.

The Interim Report, which was to be presented to the governments concerned, and which comprised the results of the first stage of the Paris Conference, had been completed by 24 July 1951. The states participating in the conference reached agreement as to the following issues: bringing the joint armed forces under the control of common supranational institutions, non-discrimination of none of the Member States, close cooperation with NATO and the defensive and peaceful character of the new organisation. Similarly to the Coal and Steel Community, the institutions, which were supposed to perform the governing and controlling functions included: the High Authority, the Council of Ministers, the Assembly and the Court of Justice.¹⁴

On 2 August 1951, the note concerning the legal status of the European Defence Community was approved, and on 10 August, the Legal Committee accepted the draft Treaty and Conventions prepared by the Secretariat on the basis of the work done by the technical committess already after the proclamation of the Interim Report“.¹⁵

In early September 1951 Holland presented its critical opinion on the project in the form presented by the French delegates. The opinion pointed to the high cost of the new organisation, the incompatibility of the common budget principle with the constitutions of the Member States and the possible doubling of the tasks implemented within the framework of the North Atlantic Treaty Organisation. As an alternative, Holland suggested creating integrated European forces at the corps level and maintaining the control over particular states' contingents with the powers of the particular states. The Italian position was ambivalent with respect to these

¹⁴ D. Preda, *op. cit.*, p. 91

¹⁵ *Ibidem*, pp. 103–104.

objections, whereas the Belgian, French and German delegation wanted to maintain Rapport Interimaire as the foundation for further Paris Conference debates.¹⁶

Attempts were made to solve the points of contention through diplomatic meetings, such as the Foreign Ministers Conference between the USA, United Kingdom and France (of 10 September 1951), as well as the North Atlantic Council in Ottawa (15–20 September 1951). In October, the Italian Government changed its position, declaring federalistic attitude in its Aide-memoire, presented on 9 October. The concepts were well-received by the German delegation and also by American officials.¹⁷ Mistrust towards the Italian proposal was shown by French politicians (except for Jean Monnet and Robert Schuman); as a result – according to Daniela Preda – during the subsequent debates of the Paris Conference: „Italy was largely isolated in its fight“.¹⁸

Important negotiations – concerning not only the creation of a European army, but first and foremost the institutions which would enable the establishment of the Political Community - took place on 10 December 1951 at the consultation meeting of the Council of Europe and on 11 December at the Strasbourg Conference of the Ministers of Foreign Affairs of „the six“, i.e. the states forming the primary European structures. The main players in the negotiations were Konrad Adenauer, Robert Schuman and Alcide De Gasperi. The Italian literature concerning the issues in question, stress the role of the Italian diplomacy, in particular that of Alcide De Gasperi, should be given particular attention.¹⁹

Between 20–25 February 1952, the North Atlantic Council met. It was convened in Lisbon in order to analyse the preliminary draft of the Treaty establishing the European Defence Community. In the period following the debates of the North Atlantic Council, the USSR took counteractive measures. Willing to block the work on the EDC, it proposed the reundertaking of negotiations on the peace treaty with Germany. In March the West responded with a counterproposal, which could not, however, be accepted by the USSR for ideological and geopolitical reasons. The proposal concerned the organisation of free elections in Germany under UN surveillance. In March and April 1952 the activities within the framework of the Conference were intensified, also thanks to US influence, and the Treaty was subsequently signed in Paris on 27 May 1952.

2.3. The failure of the European Defence Community (1954)

The European Defence Community was supposed to be, similarly to the European Coal and Steel Community, a supranational community, with common institutions, armed forces and budget. Similarly to ECSC, it was to operate for 50 years. However, from the military point of view it would closely cooperate with NATO. The European

¹⁶ *Ibidem*, pp. 108–109.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 125–126.

¹⁸ *Ibidem*, p. 129.

¹⁹ *Ibidem*, p. 180.

Armed Forces were to be composed of 40 divisions (13 000 troopers in „European uniforms“). According to M.G. Melchionni, the EDC, unlike ECSC, reflected the intention to combine the functionalist theory with the constitutionalist theory.²⁰

The fathers of the European Defence Community suggested parallel creation of the European Political Community (EPC), which was provided for in the draft EDC Treaty. The idea was strongly propagated by politicians representing the ideas of European federalism (Henri Spaak, Jean Monnet, Altiero Spinelli). Following the creation of the Political Community, two Houses of Parliament, European Regulatory Council responsible vis-a-vis the Parliament, the Court of Justice and the Economic and Social Council with advisory powers would be created. The project concerning the EPC failed along with the fiasco of the ratification of the EDC.²¹

According to M.G. Melchionni, the failure of the EDC was preceded by „three deaths“: in January 1953 Georges Bidault replaced Robert Schuman, which not only amounted to „the political death“ of the latter, but also involved a serious loss for the creators of the 1950s European structure; on 15 March the same year, Joseph Stalin died, which among other things, reduced the Western solidarity based on the fear of Communist invasion, finally, in June 1953, following his political failure, one of the most ardent supporters of the EDC in Western Europe withdrew from political life, namely, Italian Prime Minister Alcide De Gasperi.

Polish sources on the topic assume that the collapse of the EDC resulted to a large extent from the plan assumed under it to rearm Germany, in particular with the fears of certain countries, also Western Europe, concerning, in this respect, the instrumental treatment of the creation of „the European army“.²² Italian sources point to the importance of the general French policy. Therefore the question of the EDC ratification is considered not only in the context of remilitarisation of Germany, unquestioned by Italian researchers, but also in the context of the political situation in France. M.G. Melchionni quotes the opinion that what contributed to the failure of the EDC idea was the delay in submitting the draft for ratification by Schuman in 1952 – in the situation when it had already been ratified in West Germany and the Benelux countries – but more importantly: „in Paris the supporters and opponents of the EDC began their confrontation by means of both manifestations and publications, causing ideological and emotional tension similar to that caused in late 19th century by affaire Dreyfus, leading to divisions throughout the country in parties and even in families.“²³ Melchionni points to the importance of the international situation at the time (armistice in Korea and the beginning of the Geneva Negotiations on Indochina), and in the first place the role in this respect of French Prime Minister and Head of Diplomacy Pierre Mendes-France, who came to power in the summer of 1954.²³ After its failure to reach agreement, the French

²⁰ M. G. Melchionni, *op. cit.*, p. 280.

²¹ Compare: D. Preda, *Sulla soglia dell'Unione. La vicenda della Comunità politica europea 1952–1954*, Jaca Book, Milano, 1994.

²² J. Kukulka, *op. cit.*, p. 74; E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *op. cit.*, p. 272; *Historia Europy...*, p. 765. R. Kuźniar, *Europejska strategia bezpieczeństwa*, „Polska w Europie“, 2 (46), 2004, p. 11.

²³ M. G. Melchionni, *op. cit.*, pp. 283–284.

Government submitted the Treaty to the ratification procedure in the Parliament, and as a result the National Assembly rejected on ratification 30 August 1954 with 319 against 264 votes.

The failure of the EDC was also important for reducing the influence of European federalism. It should be noticed, however, following the reasoning of Daniela Preda, that contrary to the fears of one of the federalist movement leaders, Altiero Spinelli, the fact of the non-ratification of the EDC did not cause „either Europe’s ruin or disintegration, what is more, it did not lead to a rebirth of nationalist tendencies in the Western part of the continent“, and the march towards European federal democracy was retaken soon“.²⁴

²⁴ D. Preda, *op. cit.*, p. 258.

III. Italy and the Concept of the European Defence Community in Light of the Fondo Ivan Matteo Lombardo Materials (Archives of the European Communities in Florence)

1. Italy's position in the negotiations concerning the establishment of the European Defence Community

1.1. Italian foreign policy in the immediate post-war period

In the immediate post-war period, the crucial influence on Italy's international policy was exerted by the leader of the Christian Democratic Party, Alcide De Gasperi, who reoriented the policy in two most significant respects: close cooperation with the United States of America and active participation in the implementation of the European integration projects.

An important indicator of the strengthening of the pro-Western and pro-American option was De Gasperi's decision to put an end to the cooperation with the Communists (February 1947), which took place soon after the Italian prime minister's telling visit to Washington. Another important element of the Italian foreign policy in the 1940s and the early 1950s was the obtaining by the Italian government of favourable provisions in the draft Peace Treaty. The Treaty was concluded on 10 February 1947, and although its provisions were not burdensome for Italy itself, De Gasperi's government quickly set down to activities aimed at revising the Treaty. As Krzysztof Szczepanik rightly observes, „the crucial influence (...) since the 1940s until the present day [1980s of the 20th century], was exerted by the North Atlantic and West-European orientation. It also determined Italy's overall activities on the international arena (...)“²⁵

Also the author of *Historia Włoch* (History of Italy), Józef A. Gierowski, stresses the importance of American support for the Italian government in the immediate post-war period, which „in the deepening conflict between the two superpowers, which contributed to the division of Europe, made Italy start to incline towards America“²⁶.

Naturally, the orientation of Italy in the foreign policy was not accepted by the strongest opposition force – pro-Soviet Communist Party. There were also present

²⁵ *Ibidem*, p. 16.

²⁶ J.A. Gierowski, *Historia Włoch*, Ossolineum, Wrocław, 1999, p. 558.

neutralist tendencies, represented in particular by the Socialist leader – Pietro Nenni. Nevertheless, as Sergio Romano stresses, „Italy made a choice between the two camps into which Europe split after the war. It decided to remain in the Western camp, stabilise its currency, modernise heavy industry thanks to American funds and reduce the unemployment rate (...). Such was the background of the great development which took place in the Italian economy within the following decade“. Romano points to similar aspects, writing about Italy's accession into the European structures, though he also states that: „the official Italy, in the political and economic dimension, had a clear capitalist, Western, pro-American and European face. However, what can be seen under the surface of the official Italy was the condominium constitutional pact concluded with the Communist party, the compromise between the public and private sectors in economic life and two strong centres of power: the Church and the USA (...).“²⁷

1.2. The position of the Italian governments and political powers with reference to the establishment and failure of the European Defence Community

In the period between 1945 and 1956, Italy had 13 governmental cabinets, of which 8 were headed by the leader of Christian Democrats, Alcide De Gasperi. It is worth noticing, that in the years 1945–1953 he remained prime minister for the entire period; besides (in the years 1945–1946 and in 1953) he performed the function of the Minister of Foreign Affairs. Another distinguished figure in the history of modern Italian diplomacy was Carlo Sforza, who was in charge of the Ministry of Foreign Affairs in the years 1947–1953.

However, in the Italian political panorama of the post-war period, the key role was played by the governing Christian Democrats (DC). As a rule, the party represented moderate, central tendencies, although it also had members from the central-right wing option. The internally complicated composition of the movement restricted to a large extent its leaders' actions; as a result Alcide De Gasperi: „though not a conservatist by convictions, had to yield to the pressures of the right wing of his party and the Vatican“.²⁸

What was important for the creation of the Italian political system in the post-war period was also the Parliamentary Election of 18 April 1948; Christian Democrats won (48,5 %), the People's Front won the second position (31 %), and of the other parties which achieved a high result, Saragat's Social Democrats scored the highest (7,1 %). The result of the election was another De Gasperi-led cabinet based on coalition: apart from the Christian Democrats, it also included Social Democrats, Liberals and Republicans.

²⁷ S. Romano, *Nasce la nuova Italia sul compromesso*, in: *Da De Gasperi a Di Pietro. La storia della Prima Repubblica*, Prima Puntata 1946/1956: *Gli anni della speranza* a cura di Giorgio Dell'Arti, Prefazione di Sergio Romano, (1996).

²⁸ J.A. Gierowski, *op. cit.*, p. 553.

In the immediate post-war period, a significant role was not only played by massive political forces, but also distinguished politicians, who can be set as examples of true statesmen. These undoubtedly included, apart from De Gasperi and Togliatti, a representative of the left-wing, Altiero Spinelli, whose importance for the creation of the Italian concept of European unity, in the spirit of federalism, was described at length by Daniele Pasquinucci in his book concerning the problem of the interrelation between the European ideas and democracy.²⁹ In 1951 the President of The Italian Republic, Luigi Einaudi, joined the enthusiasts of the EDC. In his text written on 26 December 1951, Einaudi expressed his reflections on the idea of creating a European army, referring to examples from history, especially the history of Switzerland and the United States of America.³⁰ In the context of the role of distinguished political figures, it is, however, Alcide De Gasperi who comes to the fore. De Gasperi, as J.A. Gierowski states, „thanks to the protection of the Vatican, managed to survive the Fascist night, took part in organising resistance against fascism during the war, contributed to the creation of the Milan programme of the Christian Democrats and grew up to become a great political leader“.³¹ As has been mentioned before, in December 1945, De Gasperi, as the leader of the Christian Democrats, took charge of the coalition government, and was to become Italy's prime minister until 1953. De Gasperi's political downfall was connected with the fact that before the 1953 election, he introduced electoral law based on majority advantage (if a party obtained 50 % of the votes, it was to obtain 65 % of the seats in the House of Deputies; the opposition and smaller parties referred to the ordination as the so-called „legge truffa“). In the election of 7 June 1953 the governmental coalition obtained 49,85 %, which did not give it the expected majority advantage, and the election brought success to the monarchists, neofascists and communists; as a result, the political career of De Gasperi came to an end (he died in 1954). Also the author of this study has written about the importance of De Gasperi's leadership, pointing that „during his era, Italy joined the Marshall Plan (1948), NATO (1949) and the European Coal and Steel Community (1951). In 1953 r. A. De Gasperi resigned after the defeat of the coalition he was the leader of. Despite this, the Christian Democrats did not lose power“.³²

²⁹ D. Pasquinucci, *Europeismo e democrazia. Altiero Spinelli e la sinistra europea 1950–1986*, Il Mulino, Bologna, 2000. For the role of Spinelli in the EDC negotiations see: D. Preda, *op. cit.*, str. 101, 112, 116, 212; and: A. Spinelli, *Promemoria sul Rapporto provvisorio presentato nel luglio 1951 dalla Conferenza per l'organizzazione di una Comunità europea della Difesa*, in: M. Albertini, *La fondazione dello Stato europeo*, „Il federalista“, 19 (1977).

³⁰ D. Preda, *op. cit.*, przyp. 3, str. 184–185. Einaudi's reflections described in his work *Su un eventuale esercito europeo*, in: *Lo scrittoio del presidente*, Torino, 1966.

³¹ J.A. Gierowski, *op. cit.*, str. 553–554.

³² S. Bielański, *op. cit.*, str. 389. In this context, it is worth quoting excerpts of Ivan Matteo Lombardo's personal memories coming from the period of his cooperation with De Gasperi, presented in an article commemorating the 20 anniversary of the latter's death written for the *Concretezza* journal (whose editor was another close collaborator of the Christian Democrat prime minister, who himself performed the same function many times during the First Republic, namely Giulio Andreotti). Lombardo points, among other things, to De Gasperi's key role in reestablishing Italy's geopolitical position: „He caused Italy to reenter the international political arena, restored and intensified diplomatic relations, and managed to create a wave of enthusiasm and respect for our Country, which was to a large extent thanks to the trustworthiness and personal prestige when he represented Italy abroad“.

In discussing Italy's European policy in the post-war period, one cannot disregard Ivan Matteo Lombardo's role. Born in Milan in 1902, he was a socialist activist and opposed fascism in the interwar period and during the Second World War. Since 1945 he had been actively involved in Italy's political life, performing responsible governmental and diplomatic functions (in the years 1951–1952 he was the head of the Italian delegation to the Paris Conference concerning the EDC), he was also (in 1946) the Secretary General of the Socialist Party (PSIUP), and in 1948 of the Independent Socialists Union (USI), with which he joined the Social Democratic Party (PSDI) headed by Giuseppe Saragat. In the years between the 1950s and the end of the 1970s Ivan Matteo Lombardo was an active supporter of the European North Atlantic Movement, and an ardent supporter of the Euro-Atlantic cooperation.

In the international policy the pro-American and pro-European political line of the governments headed by De Gasperi enabled Italian political elites to play an important role in formulating and implementing the projects aimed at creating the European Defence Community. Although in 1951, not all of De Gasperi's colleagues were enthusiastic about the project (Randolfo Pacciardi's doubts concerning the Pleven Plan are well known³³), the support of the federalist movement was significant, especially that of Altiero Spinelli.³⁴ What was very important in formulating the official Italian position was Italy's cooperation with France at the time, defined at the meeting of heads of states (De Gasperi and Pleven) and heads of diplomacy (Sforza and Schuman) in Santa Margherita Ligure on 12–13 February 1951.

In the first phase of the Paris Conference Italy's position on close European integration in the military field was ambivalent. What is important in this respect is the opinions contained in the documents coming from the period of the negotiations on the EDC, preserved in the Archives of the European Communities in Florence.³⁵ The document presenting the position of the Italian Government at the Conference in respect of organising a European army³⁶ discusses the following issues: – primary opinion of the Italian Delegation concerning the French position; comments of ideological character expressing the conviction about the necessity to establish the EDC in a way consistent with the North Atlantic Treaty Organisation; the issue, raised by the Italian Delegation, concerning the constitutional norm of the Italian

³³ Cfr.: D. Preda, *op. cit.*, p. 40. Letter from Pacciardi to De Gasperi (2/02/1951).

³⁴ D. Preda, *op. cit.*, p. 40–41.

³⁵ Fondo Ivan Matteo Lombardo: IML.A-03-Commuante europeenne de Defense (CED). File: IML-25 (08/1951-05/1952) (Position de la delegation italienee) (Notes du ministere des Affaires étrangères italien sur les articles du projet de traité CED; Procès-verbal manuscrit d'une réunion des ministres des Affaires étrangères, avec illustration de la position italienne sur le problème du budget; Notes manuscrites; Notes sur le problème de la juste distribution des charges de défense; Notes sur les problèmes de stratégie militaire connexes au projet de traité; Réponse italienne au questionnaire relatif aux marchés passés par les départements militaires; Commentaires de la proposition du ministre anglais des Affaires étrangères A. Eden sur les relations de la CED avec le Conseil de l'Europe et la CECA).

³⁶ Fondo Ivan Matteo Lombardo IML.A-03: Document (10 pages, typed, with the following inscription:) Delegazione Italiana alla Conferenza per l'Organizzazione dell'Esercito Europeo.

Republic Constitution which does not allow for sending Italian troops abroad, and the possibilities of surmounting this difficulty by communicating to the Italian public the European and supranational character of the EDC; the document also points to the necessity to create political support necessary to implement the project in the context of its relation to European federalism, which was consistent with the policy of the governing three-party coalition headed by the Christian Democrats. Another document of the Italian Delegation presents opinions concerning two methods of solving the problems accumulated during the Paris Conference debates: „modest“ – based on strong influence of particular states and „ambitious“ – assuming establishment of a true federal structure.³⁷ According to Daniela Preda the radical change in the position of the Italian Government was influenced to a large extent by Altiero Spinelli, who in 1951 prepared a memorandum for De Gasperi calling for a change in the government’s position in favour of the federal programme.³⁸ New-approach actions were taken by the Italian Delegation to the Paris Conference after Ivan Matteo Lombardo took charge of it on 6 October 1951. The change in the Italian position was reflected in the 9 October 1951 Aide-memoire, „which revolutionised the Italian position at the conference by contesting the conclusions reached in the Rapport Interimaire, as well as suggesting that European problems should be solved at the supranational level“.³⁹

Italy’s involvement in the attempts to bring into effect the European Defence Community made the representatives of the Italian political forces in the years 1953–1954 defend the EDC and convinced them fully of the necessity to ratify the Paris Treaty. The Archive of the European Communities holds a very telling document in this respect, namely the text of the speech which Ivan Matteo Lombardo gave during the 1953 Election campaign.⁴⁰ The document contains direct reference to the issues connected with the ratification of the EDC. In the speech its author states: „in May lat year (1952) the Ministers of Foreign Affairs of 6 European states: Belgium, France, Germany, Italy, Luxembourg and Holland signed the Treaty establishing the European Defence Community and the other documents and protocols attached thereto. It was a result of patient, bold and long-lasting work,

³⁷ Fondo Ivan Matteo Lombardo. IMLA-03: Document (2 pages, typed) no inscription, titled: Comunita` Europea di Difesa. Compare: D. Preda, *op. cit.*, pp. 104–105. Daniela Preda, presenting – also on the basis of Ivana Matteo Lombardo archives – the position of Italy in the first phase of the Paris conference, quotes an excerpt concerning this issue, contained in *Rapport Interimaire*: „La Délégation italienne estime que les directives génerales formulées par le Conseil ont, pour la Communauté de Défense, une importance fondamentale. A son avis, ces directives devront intervenir dans tous les cas où un intérêt primordial de la Communauté ou d’un ou plusieurs Etats membres sera en jeu, notamment en ce qui concerne la sécurite, la politique étrangère, économique et sociale. Cette prérogative du Conseil ne devra, bien entendu, pas porter atteinte aux pouvoirs propres du Commissaire en matière technique“, D. Preda, *op. cit.*, p. 99, note 5.

³⁸ *Ibidem*, str. 98. M.G. Melchionni, *op. cit.*, pp. 275–276 takes a more critical view of the actual influence of the Spinelli memorandum.

³⁹ D. Preda, *op. cit.*, p. 124.

⁴⁰ Fondo Ivan Matteo Lombardo: File: IML-51: 05/1953-06/1953 [Document, with handwritten title:] Discorso tenuto a Legnano durante la campagna elettorale ‘53; pp. 1–12 numbered, 13–14 unnumbered].

which the Delegations of the 6 participant states performed in an exhausting, though passionate way⁴¹. Lombardo was fully aware of the fact that the final effect of the work was characterised by compromise, which, however, provided prospects for further integrative actions. The Italian politician also referred to the often raised question, in particular by the left-wing, of the rearmament of Germany. With respect to this question, Lombardo's opinion was clear: what was important for the authors of the EDC was „a remilitarisation of the German armed forces in order to defend the common territory and at the same time securing all of us and the democratic Germany itself against a rebirth of the army, its general headquarters, in other words the German military machinery (...)“⁴². The necessity to remilitarise Germany was dictated by the international situation and the military power of the Soviet block states in view of the defence possibilities of Western Europe; therefore: „it was impossible to consider safeguarding security in Europe, and consequently also in Italy, by means of a classical system of coalitions between the armed forces of particular „national“ states, because: „in view of the „national“ scale of our States, if you consider them individually, then armament and establishment of a defence system is simply impossible“⁴³. Pointing to the necessity to ratify the EDC Treaty, Lombardo discussed the manoeuvres of its opponents. At the same time, he considered the Soviet Moscow to be the source of these actions: „I am not an expert in Kremlinology, but despite it, I am fully convinced that certain recent behaviours of Moscow are aimed at one thing: leading to a conflict in the West and making the EDC impossible to be implemented. All this is not aimed to stop a potential aggressor (security function performed at present by NATO), but because Bolsheviks look further into the future and understand that the development of such structures as the EDC, supported by structures like the ECSC, mean a big step forward towards European unity, towards creating a West European federation“⁴⁴.

Similar theses can be also found in the article written by Lombardo also in 1953 for „Democrazia socialista“ Journal, dedicated to the issue of „rearmament of Germany“ and the position of the Soviet Union on the issue.⁴⁵ The author's main thesis is a clearly expressed conviction that the main role in delaying the ratification of the EDC was played – in all of the signatory states of the Paris Treaty – by the Communists and their allies. At the same time he rejected the accusations that the European Defence Community was to serve the sole purpose of remilitarising Germany.⁴⁶ To this effect Ivan Matteo Lombardo wrote: „the most important and original principle underlying the EDC is the fact that the contribution to the

⁴¹ *Ibidem*, p. 1.

⁴² *Ibidem*, p. 3.

⁴³ *Ibidem*, pp. 5, 7.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 12.

⁴⁵ File: IML-51; 05/1953-06/1953 (Discours tenus à Legnano et au théâtre „Politeama“ de Naples au cours de la campagne électorale de 1953; Article rédigé pour la revue „Democrazia Socialista“ sur le thème „Il riarmo tedesco e la Russia sovietica“; Conversation enregistrée à l'occasion de la „Triennale“ de Milan) Document (pp. 1–11) [Text of the article prepared „per Democrazia Socialista“; titled: Il riarmo Tedesco e la Russia Sovietica].

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 3–4.

common defence of the borders of freedom (the borders separating the Western world from the Soviet world) will not be made by the German national armed forces but by German contingents, integrated with the forces of the other EDC States. The integration of the EDC armed forces does not allow for autonomy of German troops – as it does not allow for such autonomy of the other States' troops – because their inclusion into the integrated Corps makes them strictly dependent, with respect to support and logistics, on the Community armed forces⁴⁷. In this context, Lombardo points to the position of the USSR, which pursued, in fact, its own policy of remilitarisation of Germany in its occupational zone. He says that „it is a duty of the Italian Social Democrats to provide support in the fight against the manouvers of the Kremlin and its allies in Italy, who are engaged in fighting the EDC ratification, and it is the only chance in Europe to avert, once and for all time, the danger of war between Europeans, and, at the same time, the only opportunity of proposing to the World the defence of peace in the world of freedom“⁴⁸.

In 1968 Ivan Matteo Lombardo once again referred to the project aimed at establishing the European Defence Community, indicating the destructive role of the Soviet Union for the EDC failure: „It is symptomatic that the EDC project was favoured and supported by the United States of America, and, on the other hand, very violently rejected by the USSR, which, rightly, saw the heart of Europe within a potential structure, which would let it confirm its power and consolidate itself in an irriversible way“⁴⁹. Lombardo returned to the same issue in the abovementioned anniversary article dedicated to the memory of Alcide De Gasperi. Writing about the reactions of the distinguished Christian Democratic leader and prime minister of Italy, he states, „he believed, with absolute certainty, that the EDC constituted the most suitable path towards creating political unity in Europe, and also, that should the EDC not be established, the European unification process will become long-lasting and difficult and Western Europe's effective defensive capacity will be reduced in view of the Kremlin's strategic expansion plans“⁵⁰. Lombardo was seriously upset by his inability, caused by his his serious health problems, to go personally to Brussels in order to fight the desperate battle in defence of the EDC! „On that stuffy August night in Brussels, one had the feeling that France, with its Mendes-France protocols, managed to destroy the reasonable and ingenious intention, which was, after all, initiated and developed on the French initiative in the form of the Pleven Plan, and then I felt very sad, thinking what a blow this event would have been to Alcide De Gasperi“⁵⁰.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 4.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 10–11.

⁴⁹ File IML-66 [Brochure, p. 41 and typescript, s. 29:] ON. Le professore Ivan Matteo Lombardo, L'Europa nell'alleanza e nella comunita' atlantica, Centro Alti Studi Militari, 19 Sessione, Conferenza tenuta il 27 Marzo 1968, Roma, p. 27.

⁵⁰ [Article préparé par Lombardo pour la revue „Concretezza“ dirigée par G. Andreotti portant commémoration du vingtième anniversaire du décès de A. De Gasperi] [Handwritten note] Articolo chiesto da on. Andreotti p. n. di „Concretezza“ in commemorazione del XX (illegible word) della morte di Alcide De Gasperi. Roma 21-3-74, p. 11.

IV. Conclusions: The Importance of the European Defence Community Concept for Italy's Policy in the Cold War Period and the Influence of this Concept on Present-Day Activities Supporting the EU Common Defence Policy

1. Italy vis-a-vis European security issues and North Atlantic Treaty Organisation, based on the materials collected by Ivan Matteo Lombardo⁵¹

A meaningful illustration of the Cold War attitude of Italy to European security issues are the materials collected by Ivan Matteo Lombardo, the quoted Social Democratic politician, and, at the same time, opponent of the Communist left-wing. In his pre-election speech during the 1953 campaign (i.e. before the 7 June Election), Lombardo referred, on 3 May 1953 at a meeting in Naples to the international situation, and characterised, in particular the position of his party (PSDI) as opposed to the position of the Socialists under Pietro Nenni's leadership. What was important in this respect was the different approach to ideological divisions of the first period of the Cold War, which meant in particular differences in the Social Democrats' and Socialists' attitudes to the role performed in international politics by the USSR and the USA.⁵² Lombardo notices that, in reference to Italy, in the first post-war years, „the United States of America strongly supported our reconstruction, while the USSR, as the only victorious state in Second World War, energetically demanded war compensations and created the Iron Curtain protecting its growing empire. In view of this, what position could the Social Democratic Party take? What was the choice? We had seen the experience of the satellite states, where Socialist and Democratic leaders were forced out of public life, tried in court, made to emigrate, and finally they disappeared or were forced to commit suicide. There were no doubts as to the choice. There was no other alternative but maintain and defend Italy's national independence, public freedoms within the framework of the representative system of democracy and the political system respecting the freedoms of individuals. Therefore there was no other

⁵¹ Fondo IML in AHCE. IML.B-02-Ecrits 1945–1974 30 dossiers.

Il s'agit dans ce cas d'une collection de discours, allocutions, contributions à des journaux et revues ainsi que d'interviews données par Lombardo. Les dossiers sont subdivisés annuellement, pp. 11–15.

⁵² File: IML-51: 05/1953-06/1953 (Discours tenus à Legnano et au théâtre „Politeama“ de Naples au cours de la campagne électorale de 1953: Document (Typescript, pp. 1–101).

alternative, if we did not want to wait for the loss of our national independence, for the destruction of the people belonging to our civilisation and for our being forced into the barracks system as slaves closely controlled by the totalitarian regime aiming to build a worldwide Bolshevik empire⁵³. In the context of such opinions, the sharp polemics that Lombardo conducted in 1953 with the pro-Communist position of the Italian Socialists under the leadership of Pietro Nenni comes as no surprise. What is interesting, Lombardo quoted in the polemics examples of betrayal of Democratic Socialism in East European countries, and warned that similar potential behaviour may occur on the part of the Italian Socialist Party, which closely cooperated at that time with the pro-Soviet Communist Party of Palmiro Togliatti.⁵⁴ Referring directly to the international situation, the former head of the Italian Delegation to the EDC negotiations states: „(...) having to choose between the totalitarian, imperialist, colonial and heavily armed and dangerous East and the democratic West, we choose the West“⁵⁵. In this context, Lombardo also considered the appearing concepts of Italy's neutrality in international policy, rejecting them,⁵⁶ and showing, at the same time, the benefits of the alliance with the USA and of Italy being an important element of the North Atlantic Treaty Organisation.⁵⁷ For the pro-West and, at the same time, pro-American politicians, the very essence of the problem consisted, according to geopolitical categories, in the threat of the USSR expansion and, according to ideological categories, in the spread of the Soviet Communism. Ivan Matteo Lombardo was also raising the question of the „rearmament of Germany“. The starting point in this respect were the abovementioned reflections concerning the negotiations of the EDC Treaty. Lombardo's view on this issue has to be seen in the light of the meaning he attributed to the German-Russian relationships. This is because Lombardo thought that behind the rhetorics of the Soviet propaganda, propagating in the early 1950s the necessity of reunification of Germany (as „a democratic and peaceful“ state), there was a plan of actual „rearmament“ of East Germany.⁵⁸ In this context, the author took into account the history of the German-Russian military cooperation, in particular in the first phase of the Second World War, and he reminded the „il pactum sceleris“ concluded between Stalin and Hitler and signed by Von Ribbentrop and Molotov. He pointed at the same time to the necessity to remember how tragical a role in the history of modern Europe played „this actual pact between Stalin and Hitler“ and the secret protocols attached thereto. It has to be remembered that „as anything else at the time, also the Ribbentrop and Molotov Pact was implemented under the slogan of „a campaign for peace“, organised and headed by the two tyrants exactly at the time when they were preparing the

⁵³ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 22, 24–25.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 26.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 29–31. Cfr.: P. Ostellino, *L'Italia tra atlantismo e neutralismo*, Centro di ricerche e documentazione L. Einaudi, Torino, 1964 and Gaetano Arfe, *Guerra fredda, neutralismo e scelta occidentale*, Lavoro Editoriale, Ancona, 1988.

⁵⁷ File: IML-51: 05/1953-06/1953 (Discours tenus à Legnano...), p. 31.

⁵⁸ Document (Typewritten): Il riarmo Tedesco e la Russia Sovietica], pp. 2–3.

aggression. What has to be also remembered in this context, is the impact that the campaign had, in terms of propaganda, among Communist parties and groups supporting Hitlerism in particular countries at the time⁵⁹.

The conviction about the threat that the Soviet and international Communism posed to „the free world“, as well as the failure of the EDC concept in 1954, was one of the most important reasons why Ivan Matteo Lombardo supported the Euro-Atlantic ideas and practical functioning of NATO.⁶⁰ The Italian statesman, and in the 1960s also an active supporter of the North Atlantic movement, saw these issues in a wider context, and in 1968 he expressed his conviction that one cannot reduce the problem of Communist expansion to the events that took place directly after the war (among other things, he mentions the territorial and political changes in Poland), but that they have to be seen in a wider historical perspective. According to Lombardo, „the Communist expansionism is inspired and supported by the USSR, where two phenomena has been present for 50 years: the influence of Marxism over the former Russian empire and the Russification of Marxist ideology. Regardless of what we have to deal with, traditional imperialism, waving the standard of ideology, or expansion of ideology, which uses the enormous territorial potential of the powerful state, its inspiration and ultimate goal is the conquest of the world“.⁶¹

Discussing, also in March 1968, the historical background of the establishment of NATO, Lombardo pointed both to the seriousness of the threat on the part of the USSR and the integrative effort in Western Europe (The North Atlantic Pact was intended to safeguard the idea of European unity).⁶² What was also to become a problem for the European security was the reviving nationalisms, also in the divided Europe of the 1960s. This phenomenon, according to Lombardo, concerned both Eastern Europe and the Western part of the continent. For the strong supporter of integrative processes, any nationalisms, in particular those present in the West, constituted a serious threat to the very idea of European unity. The inspirer of the nationalisms was the USSR, willing to use them as „a poison against the non-Communist world“ in order „to clandestinely set people against each other (and naturally instigate all against America) in order to destroy Western solidarity, cause disintegration of the North Atlantic Alliance, compromise, and, if possible, also paralise, the progress of economic and political

⁵⁹ *Ibidem*, p. 8.

⁶⁰ File: IML-66: 03/1968-11/1968 (Discours prononcé à Rome auprès du siège du „Banco di Roma“ sur le thème „Il Patto Atlantico“; Conférence tenue auprès du „Centro Alti Studi Militari“ sur „L'Europa nell'alleanza e nella comunità atlantica; Intervention à la conférence „Interdoc“ tenue à Noordwijk; Contribution de Lombardo sur le thème „La NATO: realtà presente e prospettive“ donnée au séminaire organisé par l'Associazione italo-americana della regione Friuli-Venezia Giulia).

⁶¹ File IML-66 [Brochure:]Ivan Matteo Lombardo, Presidente del Comitato Italiano Atlantico, Il Patto Atlantico e l'Italia. Discorso pronunciato a Roma, il 28 Febbraio 1968, nella sede del Banco di Roma, sotto gli auspici del Centro Italiano di Studi per la Conciliazione Internazionale, a cura del Banco di Roma, b.d.w. [Text presenting the theses presented also during the Imola speech of 6-03-1968; typewritten text of the speech and a printed brochure also in File IML-66], p. 14.

⁶² File IML-66 [Brochure, p. 41 and typescript, p. 29:] ON. Le professore Ivan Matteo Lombardo, L'Europa nell'alleanza e nella comunità atlantica, Centro Alti Studi Militari, 19 Sessione, Conferenza tenuta il 27 Marzo 1968, Roma, pp. 5-8.

integration“.⁶³ Lombardo combined his critic of the reviving nationalisms, also in Western Europe, with his negative attitude to the Gaullist idea of Europe „from the Atlantic to the Ural“,⁶⁴ which in his opinion could have brought benefits to the Russian policy exclusively. After all, the Kremlin’s aim was to „make Europe become a loose association of divided nations, jealous of one another“, while through the disintegration of the Alliance, its aim was to „nip in the bud the European unification (...). The direct and obvious result would be „a Balcanisation“ of Europe“.⁶⁵

Bearing in mind the circumstances described above, Ivan Matteo Lombardo also presented three possible concepts of Western Europe’s international role. He pointed, in the first place, to the specific character of the geo-strategic location of the European continent, which appeared to be „a bridge head“ of the Western world in comparison to the „huge territorial mass of the Euro-Asian area“. This was to be a result of the westbound shift of „the border of the expansion of supraslavonic Communism“. In the late 1960s, partly as a result of the decolonisation and the strengthening of the countries which did not favour Western Europe – its geo-strategic situation became even more difficult. In this context of the geopolitical situation, Lombardo formulated three concepts concerning the international role of Western Europe; the first concept locates Europe as the „third power“ between the West and the East with a clear separation – and even antagonism – with reference to America. The second concept creates a vision of „Europe united politically and economically, also with the aim of more effective participation in organising the defence of the West“, negating, however, the possibility of reaching by Western Europe autonomic responsibility in the defence sector, in particular the nuclear one“. As Lombardo observes, „the responsibility to take fundamental political and military decisions would still rest exclusively on America“. Lombardo refers to the „third European vision“ as „the Euro-Atlantic vision“, thinking that the „North Atlantic Treaty Organisation goes far beyond a purely military pact“, because it’s existence is necessary „to safeguard the spiritual cohesion and expansion of the West meant to guarantee European safety“. Hence the necessity of two real pillars for such an alliance: one American (USA and Canada) and the other based on the concept of united Europe. In this context, in 1968 Ivan Matteo Lombardo described the failure of the EDC concept (as formulated in the 1950s) as a serious political mistake made by Western Europe, and he concluded that „Europe will come into being once Europeans start creating it on the foundation of freedom with maximum level of political, economic and military integration, in such a way as to help, together with America, create a trully invincible force within the North Atlantic structures,“.⁶⁶

⁶³ *Ibidem*, p. 11.

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 12–13.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 16.

⁶⁶ *Ibidem*, pp. 24–29. Lombardo formulated the three strategic concepts of the role of NATO’s in a similar way, *Ibidem*, pp. 30–32, 39–40.

See also: File: IML-76: 1950–1968 (Interventions de Lombardo sur le theme du peril communiste – journals and brochures; among these:) Ivan Matteo Lombardo, *Il Patto Atlantico e L’Italia*. Conferenza tenuta nell’auditorium della cassa di risparmio in Imola il 6 Marzo 1968, Editrice Galeati, Imola, (1968).

2. Traditions of common defence policy activities and present-day activities aimed at the establishment of the Common Defence and Security Policy of the European Union, in particular in view of Italy's position in this respect

On the basis of the materials quoted above preserved in the Ivan Matteo Lombardo archives, held at present in the Archives of the European Communities in Florence, one can observe joint efforts of at least some of the politicians – in particular those associated with the North Atlantic Movement – to make the European Defence Community concepts part of the tradition of joint action, also under the changed political, economic and military conditions of the 1960s and 1970s of the 20th century.

The treaty establishing the European Defence Community was not ratified and the EDC itself not brought into effect, remaining, to a large extent, in the memory of West-European political elites, as an abortive plan to implement projects of federalist character. The present-day geo-political and geo-strategic conditions do not allow for a straightforward transfer of the EDC concept; nevertheless the issues raised by its authors are still legitimate at the beginning of the 21st century.

In 2000, the EU defence policy was institutionalised: the Policy and Security Committee was established. Nevertheless, as Beata Chmiel rightly observes, despite the fact that due to the reforms carried out under the subsequent Treaties, the Member States' international policies are being approximated, and new institutions and mechanisms guaranteeing their cohesion and coordination are being created „in the most important issues, the European Union and its Member States do not act as a whole. Common Foreign and Security Policy is still being treated as complementary to the foreign policies of the Member States, and not vice versa“.⁶⁷

The key issues include, perhaps even to a larger extent than when in 1968 Ivan Matteo Lombardo was describing the three concepts of the presence of Europe on the international arena, NATO-EU relations, seen, however, in the overall context of the Euro-Atlantic relations.⁶⁸ In this context, what was important was the first stage of NATO expansion to the East, whose mile stone was the accession into the Alliance, on 12 March 1999, of the following Central Europe countries: Poland, Czech Republic and Hungary.⁶⁹

⁶⁷ B. Chmiel, *Instytucjonalizacja wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, 2002, p. 147.

⁶⁸ In 1995 summit meeting in Madrid specified also the activities referred to as the Transatlantic Initiative; See also.: E. Cziomer, L.W.Zybkiewicz, *op. cit.*, p. 278.

⁶⁹ Cfr.: *NATO w systemie bezpieczeństwa europejskiego*. Praca pod red. Prof. Erharda Cziomera, Fundacja „Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji“, Kraków, 1999. For European security policy following the 2004 EU expansion compare.: S. Bielański, *La politica di difesa e di sicurezza dell'Europa a 25: il punto di vista polacco*, in: Seminario Internazionale sul processo di Integrazione Europea, Università degli Studi di Siena, 21/09/2004.

In the period between the end of the Second World War and the turn of the 21st century (referred to, according to the Italian terminology, as the time of „terzo dopoguerra“)⁷⁰ Italy, combining European and Euro-Atlantic involvement, actively participated in the implementation of the security policy both within the EEC/EU and NATO. The author of this study would like to maintain the opinion expressed in 2000 concerning the Italian postulates referring to the complex European security issues,⁷¹ in particular the opinion that „Italy is trying and will be trying to make NATO, in the first place, the pillar of European security“.⁷² More critical in this respect are Italian analysts, who (like Alessandro Vitale from Università degli Studi di Milano) think that the official Italian position often lacks realism resulting also from the underestimation of the indispensability of reforms both of NATO itself and the overall European security policy.⁷³

The interdependence between tradition, whose important element was the history of the European Defence Community and the Italian contribution to the attempts at its implementation in the early 1950s, and the present-day challenges, is also pointed to by Luigi V. Majocchi,⁷⁴ who observes that for Europe, following the extraordinary events of 1989, the necessary goal, which should be commonly shared, is the realisation of the „political unity“. At the same time, what is also stressed by Daniel Preda,⁷⁵ the 1950s intention to create the EDC collapsed, and the European unification began with integrative processes based on economy, in view of which „the history of the European Defence Community, in its political and institutional aspects, is a page in the history of European integration yet to be written, as are the pages which refer to the continuing integrative processes“.

⁷⁰ A.L. Pirocchi, *Il concetto e la portata dell'interesse nazionale*, in: Informazioni della Difesa, CeMiSS, n. 6, XI/XII, 1997, p. 16.

⁷¹ The mentioned Italian postulates include: „1) strengthening of the OSCE and WEU; 2) bilateral military cooperation in particular with the states excluded from the first phase of NATO expansion“: S. Bielański, *Włochy a nowy system bezpieczeństwa*, w: *NATO u progu XXI wieku. Wobec nowych wyzwań i problemów bezpieczeństwa*. Praca pod red. Prof. Erharda Cziomera, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków, 2000, p. 169.

⁷² *Ibidem*, p. 169.

⁷³ A. Vitale, *L'ampliamento della NATO a Est: la percezione europeo-orientale*, in: „Relazioni Internazionali“, Milano, n. 46, 1998 and: *L'allargamento dell'Unione Europea e della NATO all'Europa Orientale. Conseguenze e problemi per l'Europa Orientale e per gli equilibri europei*, ISPI, Milano, 1997. See also works by: *Sicurezza europea: scenari e obiettivi and his speech at the Identita` europea di difesa symposium*, 2001.

⁷⁴ L.V. Majocchi, *Prefazione*, in: D. Preda, *op. cit.*, p. 5.

⁷⁵ D. Preda, *op. cit.*, pp. 8–9.

Bibliography

International relations and European security

- Luigi Salvatorelli, *La guerra fredda 1945–1955*, Neri Pozza, Venezia, 1956
- Andre Fontaine, *Storia della guerra fredda*, Milano, 1968 (trad. italiana; publikacja oryginalna: *Histoire de la guerre froide*, Paris, 1965)
- Francis H. Heller, John R. Gillingham (red.), *NATO: The Founding of the Atlantic Alliance and the Integration of Europe*, St.m. Press, New York, 1992
- Ennio Di Nolfo, *Storia delle relazioni internazionali 1918–1992*, Laterza, Roma-Bari, 1994
- Sergio Romano, *Cinquant'anni di storia mondiale. La pace e le guerre da Jalta ai giorni nostri*, Longanesi, Milano, 1995
- Zbigniew Brzeziński, *Spadek po zimnej wojnie*, MOST, Warszawa, 1993
- Zbigniew Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Bertelsmann Media „Świat Książki“, Warszawa, 1998
- Samuel P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Muza, Warszawa, 1997
- Antoni Kukliński (red.), *Problematyka przestrzeni europejskiej*, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa, 1997
- Jacek Czaputowicz (red.), *Bezpieczeństwo europejskie. Koncepcje, instytucje, implikacje dla Polski*, Warszawa, 1997
- Jacek Czaputowicz, *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, PWN, Warszawa, 1998
- Adam Kobieracki, Zdzisław Lachowski, Jerzy M. Nowak, *Między równowagą sił a bezpieczeństwem kooperatywnym w Europie: adaptacja reżimu CFE do nowego środowiska międzynarodowego*, Tow. „Więź“, Warszawa, 1999
- *Polska w procesie integracji i bezpieczeństwa europejskiego*. Praca pod red. naukową Krzysztofa Jaźwińskiego, Wydawnictwo ASKON, Warszawa, 1999
- *Un invitato di pietra. La Pecs nell'Unione Europea* a cura di Maria Grazia Melchionni, Università degli Studi di Roma „La Sapienza“, Roma, 1999
- Ryszard Zięba, *Europejska Tożsamość Bezpieczeństwa i Obrony: koncepcja – struktura – funkcjonowanie*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar“, Warszawa, 2000

- Erhard Cziomer, Lubomir W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków, 2000
- Carla Meneguzzi Rostagni, *L'organizzazione internazionale tra politica di potenza e cooperazione*, CEDAM, Padova, 2000
- Roman Kuźniar, *La Pologne et la Politique Européenne de Securite et de Defense*, „Stosunki Międzynarodowe“, VI 2002 (wydanie specjalne)
- Roman Kuźniar, *Europejska strategia bezpieczeństwa*, „Polska w Europie“, Warszawa, 2004, s. 9–28
- Józef Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–2000*, (Wydanie IV poprawione i rozszerzone), Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, 2003
- *Historia polityczna świata XX wieku 1945–2000* (pod redakcją Marka Bankowicza), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2004

European Defence Community

- *La querelle de la CED*, (a cura di) Raymond Aron e Daniel Lerner, Paris, 1956
- Paolo Emilio Taviani, *Breve storia del tentativo della CED*, „Civitas“, agosto 1957
- Edward Furdson, *The European Defence Community, a History*, Macmillan-St. Martin's Press, London-New York, 1980
- Daniela Preda, *Storia di una speranza. La battaglia per la CED e la federazione europea nelle carte della delegazione italiana (1950–1952)*, Jaca Book, Milano, 1990
- Sergio Pistone, *La lotta del Movimento federalista europeo dalla Resistenza alla caduta della Comunità europea di difesa nel 1954*, in: S. Pistone (a cura di), *I movimenti per l'unità europea dal 1945 al 1954*, Jaca Book, Milano, 1992
- Michel Dumoulin (ed.), *La communauté européenne de défense, leçons pour demain/The European Defence community, lessons for the future?*, Peter Lang, Bern, 2000
- Iwona Kienzler, *Leksykon Unii Europejskiej (Hasło: Europejska Wspólnota Obronna)*, Świat Książki, Warszawa, 2003

History of Europe and European integration

- Francesco Cavalletti, *Gli Stati Uniti d'America per l'Europa unita*, „Civitas“, marzo 1957
- *Trent'anni di vita del Movimento federalista europeo*, a cura di Lucio Levi e Sergio Pistone, Milano, 1973

- Sergio Romano, *Disegno della storia d'Europa dal 1789 al 1989*, Longanesi, Milano, 1992
- Lucio Levi, Ugo Morelli, *L'unificazione europea. Cinquant'anni di storia*, Celid, Torino, 1994
- Daniela Preda, *Sulla soglia dell'Unione. La vicenda della Comunità politica europea 1952-1954*, Jaca Book, Milano, 1994
- Marie-T. Bitsch, *Histoire de la construction de l'Europe de 1945 a nos jours*, Complexe, Bruxelles, 1996
- *Interessi nazionali e idee federaliste nel processo di unificazione europea* a cura di Ariane Landuyt, Siena, 1998
- *L'Unione Europea. Un bilancio alle soglie del Duemila*, a cura di Ariane Landuyt, Siena, 1999
- Bino Olivi, *L'Europa difficile. Storia politica dell'integrazione europea 1994-1998*, Il Mulino, Bologna, 2000
- Pascal Fontaine, *Nowa idea dla Europy. Deklaracja Schumana - 1950-2000*, Wspólnoty Europejskie 2000 (Wydawnictwo „Wokół Nas“, Gliwice)
- Maria Grazia Melchionni, *Europa unita sogno dei saggi*, Marsilio, Venezia, 2001
- *Historia Europy* (pod red. Antoniego Mączaka), Ossolineum, Wrocław, 2002
- Jean-Baptiste Duroselle, *Europa. Historia narodów*, Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa, 2002
- Jerzy Holzer, *Dwa stulecia Polski i Europy. Teksty pisane w różnych porach wieku*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, 2004

Modern political history of Italy with particular stress on the position of Italy towards the processes of European integration

- Carlo Sforza, *Cinque anni a Palazzo Chigi: la politica estera italiana dal 1947 al 1951*, Atlante, Roma, 1952
- Paolo Emilio Taviani, *La Democrazia Cristiana per l'unità d'Europa*, „Civitas“, marzo 1957
- Pietro Ostellino, *L'Italia tra atlantismo e neutralismo*, Centro di ricerche e documentazione L. Einaudi, Torino, 1964
- Denis Mack Smith, *Italy. A Modern History*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1969
- Massimo Bonanni (a cura di), *La politica estera della Repubblica Italiana*, Edizioni di Comunità, Milano, 1967
- Sergio Pistone, *L'Italia e l'unità europea. Dalle premesse storiche all'elezione del Parlamento europeo*, Loescher, Torino, 1982

- *De Gasperi e l'eta` del centrismo*. Atti del Convegno di studio organizzato dal Dipartimento Cultura Scuola e Formazione della Direzione centrale della DC, Lucca, 1982
- Umberto Corsini, *Prime manifestazioni di internazionalismo nel pensiero di Alcide De Gasperi: Stati, Nazioni, Mitteleuropa*, in: *Genesi della coscienza internazionalista nei cattolici fra 800 e 900*, Padova, 1983
- *Le origini dottrinali e politiche del pensiero internazionalista e dell'impegno europeistico di Alcide De Gasperi*, a cura di Umberto Corsini e Konrad Repgen, Bologna, 1984
- Giulio Andreotti, *De Gasperi visto da vicino*, Mondadori, Milano, 1986
- Pietro Pastorelli, *La politica europeistica dell'Italia negli anni Cinquanta*, in: „Storia Contemporanea“, agosto 1986
- Krzysztof Szczepanik, *Polityka Włoch w basenie Morza Śródziemnego*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa, 1987
- Gaetano Arfe`, *Guerra fredda, neutralismo e scelta occidentale*, Lavoro Editoriale, Ancona, 1988
- Sergio Romano, *Nasce la nuova Italia. Sul compromesso*, in: *Da De Gasperi a Di Pietro. La storia della Prima Repubblica, Prima Puntata 1946/1956: Gli anni della speranza* a cura di Giorgio Dell'Arti, prefazione di Sergio Romano, (1996)
- Brunello Vigezzi, *L'Italia unita e le sfide della politica estera. Dal Risorgimento alla Repubblica*, Edizioni Unicpoli, Milano, 1997
- Mauro Maggiorani, *L'Europa degli altri. Comunisti italiani e integrazione europea (1957–1969)*, Carocci, Roma, 1998
- Józef A. Gierowski, *Historia Włoch*, Ossolineum, Wrocław, 1999
- Daniele Pasquinucci, *Europeismo e democrazia. Altiero Spinelli e la sinistra europea 1950–1986*, Il Mulino, Bologna, 2000
- Stefan Bielański, *Włochy a nowy system bezpieczeństwa: NATO u progu XXI wieku. Wobec nowych wyzwań i problemów bezpieczeństwa*. Praca pod red. Erharda Cziomera, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków, 2000
- Stefan Bielański, *Włochy*, in: *Encyklopedia Historyczna Świata*, Agencja Publicystyczno-Wydawnicza Opres, Kraków, 2001

O autorze

dr Stefan Bielański

Adiunkt w Instytucie Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, specjalista z zakresu problematyki włoskiej oraz integracji europejskiej. Autor książek: *Giovanni Botero. Historyk i pisarz polityczny epoki kontrreformacji*, Kraków, 1995; *Wybrane zagadnienia integracji europejskiej* (wraz z T. Biernatem i L. Porębskim), Kraków, 1999; *L'evoluzione della situazione politica e della posizione internazionale della Polonia in relazione ai suoi vicini dell'Est: Paesi Baltici, Bielorussia, Ucraina e Russia*, ISPI, Milano, 2000; *Tradycje federalizmu we Włoszech*, Kraków, 2002.

About the author

dr Stefan Bielański

Associate professor (adiunkt) at the Institute of Public Affairs at the Jagiellonian University. Specialist in Italian issues and European integration. Author of books: *Giovanni Botero. Historyk i pisarz polityczny epoki Kontrreformacji*, Kraków, 1995; *Wybrane zagadnienia integracji europejskiej* (together with T. Biernatem and L. Porębskim), Kraków, 1999; *L'evoluzione della situazione politica e della posizione internazionale della Polonia in relazione ai suoi vicini dell'Est: Paesi Baltici, Bielorussia, Ucraina e Russia*, ISPI, Milano, 2000; *Tradycje federalizmu we Włoszech*, Kraków, 2002.